

Ritualizacija in normalizacija policijskega nasilja nad pribežniki

UVOD

Podobno kot danes s pribežniki, ki so v medijskem diskurzu pogosto imenovani 'ilegalci', se je zgodilo z Judi, ki so pred drugo svetovno vojno bežali iz nacistične Nemčije brez potnih listov in denarja (Arendt, [1948] 2003). Uradni časopis SS, *Schwarze Korps*, je leta 1938 zapisal, da če svet do sedaj še ni prišel do spoznanja o Judih kot izmečkih, se bo to zgodilo, ko neidentificirani berači, brez narodnosti, brez denarja in brez potnih listov prestopijo njihove državne meje. Arendt je zapisala, da je bila ta propaganda učinkovitejša kot Gobbelsova retorika: "Ne zgolj zato, ker je utrdila zavest o Judih kot izmečkih sveta, temveč tudi zato, ker so bile neverjetne muke v nedogled naraščajoče skupine nedolžnih ljudi praktični prikaz ciničnih trditev totalitarnih gibanj, da ne obstaja nič takšnega kot neodtuljive človekove pravice in da so demokratična zatiranje nasprotnega zgolj predsodki, hipokrizija in bojzljivost." (Arendt, *ibid.*: 347) Mnogi Judje, ki so pred antisemitskimi izbruhi bežali iz nacistične Nemčije, niso imeli potnih listov oziroma kot Judje z njimi ne bi smeli prestopiti meje, zato so tako kot današnji begunci naleteli na ovire pri vstopanju v druge države in iskanju zatočišča. Dejstvo, da niso imeli ustreznih potnih listov, je bilo tako kot danes za vladajoče elite dokaz za njihovo izprijenost in sumljivost.¹

V Sloveniji se je vprašanje beguncev v javnosti pojavilo v letih 1992 in 1993, ko so prihajale večje skupine bosanskih beguncev, leta 1999, ko so prihajale skupine kosovskih beguncev, in kasneje (leta 2000), ko je Slovenija zaradi priključevanja EU začela implementirati azilne in migracijske postopke schengenskega tipa.² Priključevanje Evropski uniji ključno vpliva na položaj pribež-

¹ Tudi Hannah Arendt je leta 1933 bežala iz Nemčije v Francijo brez papirjev (Courtine-Denamy, 2000; Arendt, intervju, 1996). Osem let je živela v izgnanstvu v Parizu, potem pa je po nekajtedenski internaciji v kampu Gurs morala zbežati tudi iz Francije. Zatočišče je poiskala v ZDA (*ibid.*).

² Leta 1999 je bil sprejet Zakon o azilu, leta 2000 je Slovenija začela izvajati schengenske predpise na meji s Hrvaško.

nikov in ga določa – to so begunci in ekonomski migranti, ki v Slovenijo in države EU prihajajo iz različnih držav sveta (nekdanje Jugoslavije, nekaterih vzhodnoevropskih, azijskih in afriških držav), individualno ali v manjših skupinah. Slovenija je leta 2000 začela postajati zunanja meja in 'čuvarka' Evropske unije. Njena naloga je zaustavljanje in odstranjevanje nezaželenih, nepovabljenih tujcev, *indésirables of Europe*. Obrambni diskurz konstruiranja 'čiste' Evrope se je začel poudarjati kmalu po padcu berlinskega zidu, ko ni bilo več samoumevno, kaj je Evropa in kje so njene meje. Zaradi schengenskega mejnega režima morajo mnogi begunci in ekonomski migranti uporabiti nelegalni prehod državnih mej (tako imenovano 'zeleno mejo') in celo plačati mafiji ali drugim nedovoljenim ekonomskim združbam za pomoč pri takem prehodu. Posledica tega je, da je tudi njihovo bivanje v državah, kamor pridejo, nelegalno (vsaj dokler ne zaprosijo za azil ali kako drugače legalizirajo bivanje).

Merela, deklica iz romske družine, se je spominjala, da meje niso bile vedno zaprte:

Pred dvanajstimi leti, ko smo šli v Nemčijo, smo na avstrijski meji pokazali potne liste, in vse je bilo v redu ... V Nemčiji smo živeli 10 let in pol, potem so od nas zahtevali, da se moramo vrnili v Makedonijo. V Kumanovu je bilo življenje težko. Ničesar nismo imeli, vse, kar smo ustvarili, je ostalo v Nemčiji. V Kumanovu se streljajo, prišli so po mojega očeta in brata, da bi se borila na makedonski strani ... Odločili smo se, da gremo nazaj v Nemčijo, kjer smo imeli službe in prijatelje in vse, kar smo potrebovali za normalno življenje, vendar pogledate, kje smo pristali. (Posneto pričevanje, Center za tujce v Ljubljani, 25. februar 2002)

Za sodobno evropsko zakonodajo o beguncih in tujcih je značilno, da poskuša ustvarjati jasno razlikovanje med beguncem (torej osebo, ki je zaprosila ali pridobila politični azil) in drugimi tujci (denimo ekonomskimi migranti, popotniki ipd). Po besedah Rakočeviča, enega od sooblikovalcev slovenskega Zakona o azilu, si sodobne azilne politike in zakoni, kakršen je tudi slovenski, prizadevajo "predvsem potegniti jasno ločnico med azilom in azilno politiko na eni strani ter migracijami in politiko priseljevanja na drugi strani." (Rakočevič, 1999: 187) Ta vladajoči diskurz gradi na ideji 'vdora' ekonomskih migrantov in problematičnosti nezakonitega priseljevanja, hkrati pa poudarja varovanje človekovih pravic 'pravih' beguncev. Njegova neustreznost se kaže v **'večnem iskanju', ugotavljanju, preiskovanju, zasliševanju, dvomih, sumničenju, kdo je 'pravi' begunec in kdo 'izkorišča' pravico do azila.**

Ko pribežniki uporabljajo institucijo 'zelene meje' in jih policija odkrije ali se policiji prijavijo sami (kot prosilci za azil), so obravnavani ne kot državljani drugih držav, ampak kot ljudje brez vsakršnega političnega statusa. Zaradi tega lahko trdimo, da je begunsko vprašanje identično s stanjem brezdržavljanosti (Arendt,

ibid.). Pribežniki so obravnavani kot osebe 'brez papirjev' ali 'goli ljudje' v Agambenovi terminologiji. Z besedami Hannah Arendt je to 'uboj pravne osebe v človeku', kar predstavlja prvi korak na poti k totalni dominaciji. Za take razmere je značilno, da je delovanje onemogočeno. Z besedo delovanje mislimo politično delovanje in politično subjektivizacijo, z možnostjo, da se ljudi v javnem prostoru 'sliši'. O totalni dominaciji pa govorimo takrat, ko ima država – v policiji in birokraciji – neposredno oblast nad ljudmi (njihovimi življenji in telesi). V tem tekstu nas bo zanimalo, na kakšen način, s katerimi praksami in postopki se vzpostavlja totalna dominacija policije nad pribežniki. Z drugimi besedami, zanimali nas bodo vsakdanji stiki (način in vsebina komunikacije med pribežniki in policisti) ter dejstvo, da so pribežniki kot skupina sploh postali 'predmet policije'.

Besedilo temelji na etnografski raziskavi, ki sem jo izvedla v Azilnem domu in Centru za tujce v Ljubljani leta 2001 in 2002. Uporabljeni raziskovalni metodi sta bili polstrukturiran, poglobljen intervju (s pribežniki in pribežnicami) ter opazovanje z udeležbo.

Med terensko raziskavo so bili del običajne 'pribežniške izkušnje' vsakodnevnih stiki s policijo. Raziskava je pokazala, da je bila ena od značilnosti policijskega dela nespoštljivo obnašanje do pribežnikov in pribežnic: dehumanizacija in nasilje sta potekala z rasističnim podtekstom.³ Razlog je v nesimetrični razporeditvi moči: policisti so imeli vse možnosti, pribežniki nobene (cf. Bercht, v tej publikaciji). Problematično ni (bilo) le obnašanje posameznih policistov, ampak celotna ideološka, pravna in logistična obravnava pribežnikov, kar bomo v nadaljevanju podrobneje prikazali.

PREVENTIVNO ZAPIRANJE

Center za tujce je ustanova zaprtega tipa oziroma strožjega policijskega nadzora, kamor zapirajo tujce brez dokumenov (tj. pribežnike, do nedavnega pa tudi izbrisane, ki niso na novo legalizirali bivanja), da bi jih odstranili iz države. Gre za preventivni policijski ukrep, kajti **posameznike in posameznice je mogoče zapreti neodvisno od njihovega kriminalnega vedenja**. V primerjavi s centri za tujce je Azilni dom ustanova odprtejšega tipa, saj so izhodi pod določenimi pogoji, ki veljajo enako za vse stanovalce in stanovalke (tj. prosilce in prosilke za azil), mogoči.

Zakon o tujcih (Ur. l. RS, št. 61–2912/99) določa, da lahko bivanje tujca pod strogim policijskim nadzorom v enem od slovenskih centrov za tujce odredi *policija*, če obstaja *sum*, da se skuša tujec ukrepu izogniti, in sicer za čas, ki je

³ Nespoštljivo obnašanje ni bilo značilno za vse policiste, ampak zgolj za nekatere. Pomembno je poudariti, da med terensko raziskavo ni bilo vzpostavljenega transparentnega, učinkovitega pritožbenega postopka, to pomeni, da vedenja policistov ni nihče sankcioniral.

nujno potreben za njegovo odstranitev. Pravnoformalni temelj internacije (tj. prisilnega in nadzorovanega bivanja) ni obči zakon, ki bi bil aplikativen na splošno – za vse (državljanje) enako –, ampak gre za izjemo v pravnem sistemu: zapiranje je neodvisno od kriminalnega vedenja posameznikov, odvzem osebne svobode pa odredi policija, ne sodišče (gl. Zakon o tujcih, predvsem 56. člen, Omejitev gibanja tujca, ki mora zapustiti državo, in 57. člen, Opredelitev strožjega policijskega nadzora). Kazenski zakonik in Ustava RS predpisujeta, da lahko pripor odredi zgolj sodišče: “Oseba, za katero obstaja utemeljen sum, da je storila kaznivo dejanje, se sme pripreti samo na podlagi odločbe sodišča, kadar je to neogibno potrebno za potek kazenskega postopka ali za varnost ljudi.” (20. člen Ustave RS, odreditev in trajanje pripora.) Policija v Zahodni Evropi je bila prvič avtorizirana, da lahko odloča po svoje in ima neposredno oblast nad ljudmi – begunci in ekonomskimi imigranti –, v času pred drugo svetovno vojno, v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Na tem področju je takrat prenehala biti institucija izvrševanja zakona, njena oblast je postala neodvisna od vlade in ministrstev (Arendt, [1948] 2003: 367). Tudi danes Republika Slovenija (enako kot države EU) večinoma ni sposobna ali pa ne želi ponuditi zakona (pravic) tistim, ki so izgubili zaščito nacionalnih vlad. Zato je problem pribežnikov slovenska vlada v veliki meri prenesla na policijo.

Strukturno, pravno gledano, je internacija v centrih za tujce, ki se v slovenskem zakonu o tujcih formalno imenuje “omejitev svobode gibanja”, analogna z zapiranjem političnih nasprotnikov, militantnih komunistov in beguncev iz Vzhodne Evrope med obema svetovnima vojnoma. V Nemčiji je socialnodemokratska vlada (in ne nacistična!) leta 1923 uvedla *Konzentrationslager für Ausländer*, torej koncentracijski center oziroma kamp za tujce, ki je imel pravno podlago v pruskem zakonu *Schutzhaft* iz leta 1851, ki pomeni preventivni zapor. Pravna podlaga preventivnega zapora je bila razglasitev *izrednega stanja* in s tem suspenzija tistih členov nemške ustave (Weimarske ustave), ki so zagotavljali osebne svoboščine. 48. člen Weimarske ustave je predvideval začasen suspenz temeljnih človekovih svoboščin v razmerah, ki bi ogrožale javni red in mir, za toliko časa, dokler se ne vzpostavi ponovna javna varnost (pri tem lahko sodelujejo oborožene sile). Tudi slovenska ustava v 16. členu vsebuje možnostčasne razveljavitve in omejitve nekaterih temeljnih človekovih pravic in svoboščin (med njimi svobodo gibanja) v vojni in izrednem stanju. Ena ključnih značilnosti izrednega stanja je natanko v tem, da omogoča legalno odpravo ali suspenz nekaterih temeljnih človekovih pravic (Agamben, 1998). Na tem mestu je pomembno opozoriti, da slovenska migracijska politika že najmanj deset let temelji na načelu ‘izrednih razmer’ (cf. Milohnič, 2001: 20). Ta konstrukt ‘izrednih razmer’ prispeva k normalizaciji suspenza pravic pribežnikov in pribežnic.

Novost v pravni ureditvi, ki se je pojavila v času uvajanja koncentracijskih kampov za tujce pred drugo svetovno vojno, je, da se je **izjema prenehala nanašati na zunanjo in začasno stanje nevarnosti**; združila oziroma stopila se je skupaj s preostalo zakonodajo (Agamben, 1998). Kamp je prostor, ki je nastal, ko je *izjema* postala pravilo: v kampu je izjema, ki je prvotno pomenila začasno suspenzijo vladavine zakona (zaradi resnične nevarnosti), dobila stalno prostorsko ureditev, ki je kot taka ostala zunaj normalnega reda (Agamben, *ibid.*: 169). Kamp oziroma center za tujce je nastal kot neodvisen od sodnega nadzora. Čeprav je kamp zunaj običajnega pravnega reda, ne gre za prostor, ki bi bil tej strukturi zunanji; ta izključenost (ki ima status izjeme) je hkrati tudi vključenost: gre za *vklučevanje z izključevanjem*. Agambenov odgovor na vprašanje, zakaj je bilo v nacističnih taboriščih mogoče prav vse, zajema razčlenitev pravnih konceptov: kamp je hibrid zakona in dejstva, je prostor, kjer se *quaestio iuris* (vprašati se o zakonu) in *quaestio facti* (vprašati se po dejstvih) ne ločita eden od drugega, zato vprašanje, kaj je bilo v kampu legalno in kaj nelegalno, preprosto nima smisla. V kampu je (bilo) dobesedno vse mogoče zato, ker gre za prostor izjeme (ki je zunaj običajnega pravnega reda), v katerem ne le da je zakon suspendiran, ampak so dejstva (razmere) in zakon popolnoma pomešani. Tisto, kar je še značilno za kamp, nacistično taborišče ali sodobni center za tujce, je, da prebivalci kampa nimajo nobenega političnega statusa. Kot smo že zapisali, je begunsko vprašanje identično s stanjem brezdržavljskosti. Denimo, v nacistični Nemčiji je veljalo pravilo, po katerem so vsem Judom nenemškega izvora odvzeli državljanstvo najpozneje na dan deportacije. Pri nemških Judih ta odredba ni bila potrebna, saj je v Tretjem rajhu obstajal zakon, po katerem so vsi Judje, ki so zapustili njegovo ozemlje, vključno s tistimi, deportiranimi v poljsko taborišče, avtomatično izgubili državljanstvo (Arendt, *ibid.*: 359). Za prebivalce in prebivalke sodobnih centrov za tujce je značilno, da nimajo v novi državi (v našem primeru v Sloveniji) nobenega političnega statusa: v trenutku, ko prestopijo državno mejo, so simbolno konstruirani v 'nezaželene tujce', pravnoformalno njihovo bivanje na ozemlju Slovenije sploh ni dovoljeno; v populističnem diskurzu jih imenujejo celo 'ilegalci'. Deprivacija vsakršnega političnega statusa (tj. ustvarjanje razmer za nelegalni prestop meje kot edini mogoč prehod ali odvzem dovoljenja za bivanje) pomeni reduciranje oseb na golo življenje. Kamp oziroma center za tujce je prostor, v katerem so zaprti ljudje, ki so popolnoma reducirani na golo življenje. To je primer absolutnega biopolitičnega prostora, kjer oblast povsem neposredno brez kakršnekoli mediacije konfrontira golo življenje. Zaradi tega lahko razumemo center za tujce kot simptomatični, paradigmatski politični prostor moderne, kjer politika postane zgolj biopolitika in kjer je suspenz nekaterih temeljnih človekovih pravic in svoboščin povsem normaliziran (cf. Agamben, 1998).

Dejstvo, da je lahko v Sloveniji in drugih demokratičnih državah oseba zaprta neodvisno od kriminalnega obnašanja, povzroči, da se na glavo obrne celotna hierarhija vrednot, zaupanje v pravno državo in institucijo človekovih pravic (Arendt [1948] 2003: 365).

Hannah Arendt je zapisala, da je najboljši kriterij, po katerem določimo, ali je kdo izrinjen iz zakona, da se vprašamo, ali bi imel od zločina korist (ibid.: 366). Če je verjetno, da bo z malim vlomom vsaj začasno izboljšal svoj pravni položaj, smo lahko prepričani, da je oropan človekovih pravic (ibid.).

Človeka brez državljanstva kot zločinca ne bodo obravnavali slabše kot drugega zločinca, to pomeni, da bodo z njim ravnali kot z vsakomer drugim. Zaščito zakona lahko pridobi le tako, da ga krši. Dokler trajata sojenje in kazen, bo varen pred arbitrarno policijsko oblastjo, proti kateri ne obstajajo nobeni odvetniki ali pritožbe. Človek, ki je bil včeraj v ječi zgolj zaradi svoje prisotnosti na svetu, ki ni imel nobenih pravic in ki je živel pod grožnjo deportacije oziroma so ga brez kazni in sojenja poslali v takšno ali drugačno internacijo, ker je skušal delati in se preživljati, lahko zaradi majhne kraje postane skoraj popoln državljan. Tudi če je brez denarja, lahko dobi odvetnika, se pritožuje nad ječarji in spoštljivo ga bodo poslušali. Nič več ni izmeček sveta, ampak dovolj pomemben, da ga obveščajo o vseh podrobnostih zakona, po katerem mu bodo sodili. Postal je ugledna oseba. (ibid.)

SUROVI RITUALI DOBRODOŠLICE: POLICIJSKI PREVOZ IN PRVO 'GOSTOLJUBJE' V KLETI

Ko je pribežniku ali pribežnici z vsemi težavami nelegalnega prehoda državne meje (samostojno ali s plačano pomočjo) uspelo priti v Slovenijo, je moral – da bi lahko zaprosil za azil – priti v stik najprej s policijo in šele nato s civilnim osebjem, ki vodi azilne postopke. Mnoge pribežnike je ustavila policija (morda svojega cilja sploh še niso dosegli), nekateri so se sami prijavili na najbližji policijski postaji ali pa so prišli neposredno v Azilni dom. V vsakem naštetem primeru je bil uporabljen policijski prevoz: najprej na policijsko postajo in nato od tam v klet Azilnega doma oziroma Centra za tujce, ki naj bi bila neke vrste 'čakalnica' za nadaljnjo razporeditev v eno od ustanov. Če je begunec prišel sam v Azilni dom, so ga policisti od tam odpeljali na lokalno policijsko postajo (na Podutiški cesti v Šiški), kjer so naredili zapisnik in ga potem pripeljali nazaj, toda najprej v klet. Ta prevoz je potekal vedno enako: to je s policijskim vozilom za prevoz osumljencev. Tamir, ki je na ulici blizu Azilnega doma srečal nekega Albanca, ki je bil namenjen zaprositi za azil, ni pa govoril srbohrvaškega jezika, se je ponudil, da mu bo pomagal pri sporazumevanju z osebjem Azilnega doma. Ko sta skupaj prišla tja in je Tamir policistu na vhodu pojasnil položaj, ga je policist ozmerjal in arogantno vprašal, čemu se vmešava, po kratkem prepiru pa

ga je udaril. Tamir, jezen zaradi nasilja policije nad njim in zaskrbljen zaradi sorojaka, je odšel po stopnicah v eno od zgornjih nadstropji Azilnega doma in se ustavil pri oknu, ki je gledalo na Celovško cesto:

Ko sem prišel gor, sem pogledal skozi okno. Videl sem, kako so odprli zadnja vrata kible in porinili noter Albanca, ki sem mu skušal pomagati. Kar vrgli so ga v avto, kot kakšnega psa ali kriminalca. Odpeljali so ga na policijsko postajo v Koseze. Tam so naredili zapisnik, potem so ga pripeljali nazaj v dom. (Dnevniški zapis, 10. april 2002.)

Tudi Tijana je pripovedovala o sovražnem policijskem odnosu že ob prvem stiku z lokalno policijo v Ilirski Bistrici in prvi vožnji s policijskim vozilom:

V Ilirsko Bistrico na železniško postajo sva prišla okoli treh ponoči. To je bila že druga noč, ko nisva spala. Železničarja sva prosila, da pokliče policijo. Prišla sta dva policista. Eden je bil Slovenec, drugi pa Srb, mislim Srb, ki živi tukaj in ima slovensko državljanstvo. Sprva naju nista hotela peljati na policijsko postajo: slovenski policist je rekel, da sva preveč umazana in ne moreva taka v njun avto. Naj greva peš: policista naj bi se peljala, midva pa bi pešačila za avtom. Potem je tisti srbski policist rekel, da naju bosta vzela v avto. (Tako negativno reakcijo bi prej pričakovala od Srba kot pa od Slovenca, zato ker sva povedala, da sva s Kosova.) Mene je slovenski policist še ozmerjal, rekel je: "Dela se, da je utrujena!" Potem so nama odprli zadnja vrata policijskega kombija, notri je bila čista tema. Sedla sva na ozke klopi in bilo me je groza. Prvič v življenju sem se peljala s pravim policijskim avtomobilom. Prespala sva na policijski postaji. Izpraševali so naju, od kod sva, zakaj sva prišla, kdo naju je pripeljal itd. Zjutraj so naju pripeljali sem, v ta dom, ampak najprej v klet, kjer sva ostala tri dni. (Posneto pričevanje, Azilni dom, 9. marec 2002.)

Ob vstopu v ustanovo čaka prosilce za azil ali tujce za odstranitev cela vrsta sprejemnih postopkov: prevoz s policijskim avtomobilom, zapiranje v klet, zdravniški pregled, fotografiranje, prvi pogovor z inšpektorji, dajanje navodil za življenje v instituciji, namestitvev. S policijskim prevozom, ki se sicer uporablja za prevoz osumljencev kriminalnih dejanj, se začne vpisovanje pribežniške izkušnje v njihove osebne identitete: postajajo 'last policije' oziroma ljudje, s katerimi se ukvarja policija. (V poglavju *Stalna, nizko intenzivna vojna proti pribežnikom in pribežnicam* bomo natančneje pojasnili, kaj pomeni biti 'last policije'.) Policijski prevoz kot surov ritual dobrodošlice učinkuje kot zlom volje in degradacija, predvsem pa pokaže novincem, da je od sedaj naprej njihovo mesto na dnu lestvice (cf. Flaker, 1998). Konstrukcija individumov kot pripadnikov skupine poteka tudi z omenjenim načinom prevoza; gre za eno od mikropraks v pravnem in ideološkem konstrukt 'trdnjave Evrope', ki ustvarja identitete ljudi, ki 'ne pripadajo' (Pajnik et al., 2001: 130). Čeprav so identitete ustvarjeni konstrukti, v stalnem spreminjanju in nedorečenosti, fluidnosti, pa se za tujce oziroma begunce na ozemlju Slovenije na vse pretege išče skupna identiteta (ibid.).

Ta je prebežnikom vklesana kot večna instalacija, kot migracijski, globalizacijski žig, vtisnjen tudi formalno v zakonih, ki jih določa evropska migracijska politika; (...) če je identiteta 'državljanov' fleksibilna in si jo lahko nadenejo kot cesar nova oblačila, je identiteta 'nedržavljanom', 'tujcem', 'ilegalcem' vrojena in jih zaznamuje povsod zunaj matične države, tako da jim določi življenje. (Pajnik, Lesjak-Tušek, Gregorčič, ibid.)

Policijskemu prevozu, ki ga lahko označimo kot enega od načinov interpelacije individuumov v 'sumljivi subjekt', je sledilo drugo dejanje, z enakim učinkom: to je 'procedura s kletjo' oziroma zapiranje pribežnikov v kletne prostore zgradbe na Celovski 166. Med terensko raziskavo se je klet uporabljala v dva namena: prvi je bil čakalnica za razvrščanje in namestitvev – treba je bilo odločiti, kdo bo postal prosilec za azil in bo nameščen v Azilni dom in kdo tujec za odstranitev in nameščen v Center za tujce; drugi namen zapiranja v klet pa je imel funkcijo kaznovanja ljudi ob prekršitvi hišnega reda. Sedemnajstletni Ahmet iz romske družine se je spominjal prvega 'gostoljubja' v kleti:

Ko smo prišli v Ljubljano, so nas najprej namestili v klet. En dan in eno noč smo bili tam. Ampak ta dan je trajal kot eno leto. Veste, kako je v kleti! Tam zelo smrdi in je umazano. Ko smo prišli dol, smo videli, da je to čisto pravi zapor. Dajo te tja noter in zaklenejo vrata, ti pa lahko tam tudi umreš. Lahko kričiš, pa ne bo nihče prišel. Dobro, če bi kaj ukradel ali kaj naredil, ampak jaz sem pošten, mi smo poštena družina. Nismo kriminalci. Mi smo običajni ljudje kot vsi drugi. Nič takega nismo storili, da bi nas lahko zaprli.

Prvič v življenju sem takole [zaprt v Centru za tujce], pa še z družino. Veste, kako mi je hudo, ker sem tu z družino! Če bi bila midva z mojo starejšo sestro sama, bi že lahko zdržala. Ampak meni je žal zaradi moje mame, mlajše sestrice in očeta. (Posneto pričevanje, Center za tujce, 26. februar 2002.)

Ključna sestavina te interpelacije je degradacija. Posebne vrste degradacija (poleg samega zapiranja v klet) so nehigienske razmere, pomanjkanje postelj (torej morajo ljudje spati na tleh) in dejstvo, da zapirajo cele družine. Otroci so prisiljeni videti svoje starše v ponižujoči situaciji in obratno, starši ne morejo zaščititi otrok pred tem, da bi bili zaprti v umazanih prostorih. Simbolna, ideološka shema ustanove začne delovati že takoj ob prevozu in sprejemu v ustanovo. Vstop v tako ustanovo pomeni stigmatizacijo. Ne preseneča, da tisti, ki imajo možnost, skušajo pred sorodniki in drugimi prikriti, kje v resnici živijo. Tako je denimo gospod, ki so ga izbrisali iz RSP in je od leta 1995 dalje, z vmesnimi prekinitvami, živel v Centru za tujce (pred njegovo ustanovitvijo pa v Prehodnem domu), dejal:

Nihče od mojih sorodnikov ne ve, kje živim. Sram me je. Začutil sem, da mnogi ljudje vzpostavijo distanco do mene, ko zvedo, kje živim. (Dnevniški zapis po pogovoru s stanovalcem Centra za tujce, gostilna v Ljubljani, 27. februar 2002.)

PRIBEŽNIKI = KRIMINALCI?

Mnogi posamezniki in posameznice, s katerimi sem imela možnost govoriti v Azilnem domu in Centru za tujce, so izjavili, da niso kriminalci. Ta stavek, 'pa saj nisem kriminalac', je eden od najpogosteje slišanih stavkov med terensko raziskavo, saj so ga izrekli skoraj vsi. Nekateri so k temu dodali, če v domu živijo ljudje, ki se ukvarjajo s kriminalnimi dejavnostmi, potem mora to policija ugotoviti in jih ovaditi. Spet drugi so se stigme kriminalnosti poskušali ubraniti z značilnim stavkom 'če sem kaj storil narobe, naj me zaprejo – ampak v pravi zapor'.

Odlomek iz intervjuja prikazuje način policijske interpelacije beguncev kot sumljivih in potencialno kriminalnih oseb. Janos, Madžar iz Vojvodine, ki je pobegnil pred Miloševićevim režimom med bombardiranjem Srbije, je begunec že več let. Najprej je za azil zaprosil na Madžarskem, po vrsti slabih izkušenj z vodstvom begunskega kampa in nezakonitostih v azilnem postopku je bil prisiljen odditi. Za azil je ponovno zaprosil v Sloveniji. Ena od njegovih glavnih tez v zelo obsežnem polstrukturiranem intervjuju je bila, da v begunskih centrih kljub policijskemu nadzoru varnost ni zagotovljena; navkljub temu da policisti nenehno pregledujejo, pravih kriminalcev ne ovadijo. Janos je stanoval v Azilnem domu, ki sicer ni povsem zaprta ustanova, kljub temu pa je bil med terensko raziskavo nadzor policije značilna, vsakodnevna izkušnja vseh stanovalcev in stanovalk. Janos je pripovedoval:

Begunski kampi so mesta, v katerih varnost ni zagotovljena. To sem že tolikokrat povedal, da morate napisati. Tudi ne morejo biti. Saj to ni nič posebnega. Enostavno ne more biti popolnoma varno mesto. Eden od razlogov je gotovo ta, da smo tu ljudje iz vsega sveta. Težava ni v tem, da smo iz vsega sveta, to je dobro, da je veliko ljudi različnih narodnosti skupaj. V begunskih kampih so ljudje z različnimi življenjskimi stili, morda tudi kriminalci in kombinacije kriminalcev.

Saj kriminalci so tudi zunaj, v običajnih stanovanjih, hišah. Vendar Azilni dom ni običajna zgradba. Imamo skupne tuše, stranišča, skupno TV-sobo, skupaj jemo, v običajnih stanovanjih pa to počne vsak zase. Človek običajno ne ve kaj dosti o svojih sosedih. Jaz pa živim v Azilnem domu in se moram s tem ukvarjati.

Osebo se tu ne počutim varnega. Menim, da policija ve, kdo so in kakšni so ljudje, ki živijo v kampu. Jaz nisem nikoli imel ali storil kaj takega, kar bi bilo vsaj malo sporno. Niti denarja ali telefona nimam. Trikrat ali štirikrat so me temeljito preiskali. Natančno so mi pregledali žepe, pokazal sem jim vse, kar sem imel v denarnici. Videl sem tudi, kako preiskujejo druge ljudi. Ne vem, morda so iskali drogo, ampak zakaj pri meni, zakaj jo iščejo v Azilnem domu? Užaljen sem, da me obravnavajo kot prestopnika.

Nekega dne sva se s kolegom iz doma sprehajala po ulici in neki človek je stopil iz trgovine z majhnim televizorjem v rokah in ga vrgel v bližni kontejner. Midva sva ga pobrala in odnesla s seboj. Na vhodu v Azilni dom naju je policist vprašal: "Ali sta

vidva to ukradla?" Od kod njemu ideja, da bi jaz kradel!? S tem hočem reči, da morda policija ve, da so v Azilnem domu tudi sumljivi ljudje in zaradi tega toliko preiskujejo in kontrolirajo. Če je tako, zakaj sem jaz v Azilnem domu?! Jaz nisem lopov, nisem kradljivec! Zakaj sem tam skupaj z lopovi, če so morda res tam? Ali me razumete, kaj hočem reči?

Ne vem, kdo točno je storil kakšno kriminalno dejanje, in tudi, če si kaj mislim, tega ne morem dokazati. Ampak policija gotovo ve. To je njihova služba. Prav ta način njihovega dela me žali: policija ve, da so med nami lopovi. Zakaj so potem mene dali v Azilni dom, skupaj z njimi? Če je tako, jaz in drugi, ki nismo kriminalci, ne spadamo v Azilni dom. Zakaj nas mešajo s kriminalci? Če ne bi bilo tam kriminalcev, potem policija ne bi tako pogosto preiskovala ljudi. (Posneto pričevanje s stanovalcem Azilnega doma, v Ljubljani 22. januarja 2002.)

Hannah Arendt je v študiji o izvorihih totalitarizmov zapisala, da so preventivni policijski ukrepi (kot sta preiskovanje stanovalcev ob vstopu v Azilni dom in zapiranje ljudi v centre za tujce) natanko tisti ukrepi, ki preprečujejo človeško zmožnost delovanja (Arendt, *ibid.*: 447). Goffman je v razvrstitvi totalnih ustanov take institucije razvrstil v skupino ustanov "za zavarovanje skupnosti pred nekaterimi nevarnostmi" (Goffman, 1961 v Flaker 1998: 19). Vključevanje kriminalcev v Azilni dom in Center za tujce ali bolje, ustvarjanje vtisa, da bi tam lahko bili kriminalci, prispeva h konstrukciji begunskega vprašanja kot 'družbenega dna'. Taka konstelacija je prikladna racionalizacija policijskega nadzora ljudi v institucijah in njihove izključenosti iz običajnega življenja v mestu. Na ta način ni potrebna socialna in materialna pomoč beguncem in tujcem brez papirjev, da bi se vključili v družbo. Ravnanje s pribežniki kot s kriminalci ali potencialnimi kriminalci jih simbolno umesti na 'družbeno dno'; nihče od stanovalcev ne ve, ali je njegova kategorija slabša ali boljša od drugih. Domnevno (navidezno) mešanje pribežnikov s kriminalci to skupino ljudi močno stigmatizira, to slabi ali celo preprečuje kolektivni boj za pravice ter razvijanje solidarnosti med sstanovalci in sstanovalkami (cf. Zaviršek, 1994; cf. Flaker, 1998).

V potrebi po ohranitvi dostojanstva, osebne integritete ter zaščiti pred stigmatizacijo so mnogi sami sebe opisovali in doživljali kot popolnoma različne od vseh drugih beguncev in tujcev. Denimo, Janos je v nadaljevanju intervjuja dejal:

Od kje jim ideja, da jaz kradem?! To pomeni, da drugi kradejo in da sem jaz tak kot oni. Ampak nisem. (Posneto pričevanje s stanovalcem Azilnega doma, v Ljubljani 22. januarja 2002.)

Drugi ljudje so se Janosu zdeli slabi, saj drugače ne bi bili zaprti in policisti ter drugo osebje ne bi imeli takega odnosa do njih. Poskusi po ohranitvi dostojanstva s tem, da so se doživljali različno od drugih beguncev, ne le preprečujejo solidarnost, ampak tudi povzročajo osamljenost. O tem je pisal Foucault v metodoloških

opozorilih o proučevanju oblasti, ko je opozoril, da individuumi niso zgolj tarča oblasti, ampak vedno tudi element njene artikulacije (Foucault, 1991: 33). To pomeni, da so pribežniki pogosto drug drugemu pripisovali enake negativne pomene, kot jih je v njih videla oblast oziroma policija. Nekateri pribežniki so me, kot raziskovalko, spraševali, zakaj delam intervjuje z njihovimi sostanovalci, saj "tako ali tako vsi lažejo". "Od tega ne boste imeli prav nič," me je skušal posvariti neki starejši gospod. Spet drugi so se stigmatizacije branili denimo tako, da niso želeli sodelovati v raziskavi. Eden od pribežnikov – čeprav se je zelo rad pogovarjal z mano in mi obširno pripovedoval o svojih izkušnjah – je rekel, da noče, da ga intervjujam, kajti to bi ga postavilo v "isti koš z drugimi azilanti." (Dnevniški zapis, gostilna v Ljubljani, 14. januarja 2002.) Zase je trdil, da je popolnoma drugačen od vseh, ki sem jih srečala v Azilnem domu.

POLICIJSKA DOMINACIJA V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU PRIBEŽNIKOV

Eden od informatorjev, dvajsetletni Afričan, je povzel, kako se udejanja vsakodnevnega policijskega nadzora:

Če hočeš ven, te policist – poleg tega, da jim moraš izročiti dovolilnico – vsakokrat vpraša, kam greš in zakaj, kje si dobil denar, kje si dobil mobilni telefon ipd. Včasih pač želiš oditi ven. Ta vprašanja so zelo zoprna. Če rečeš, da greš ven, ni dovolj. Moraš natančno povedati, kam in zakaj. (Dnevniški zapis, Azilni dom, 27. november 2001.)

Sogovornice in sogovorniki so pripovedovali, da kljub težavam, nasilju in grožnjam, ki so jih doživljali v matičnih državah in zaradi katerih so morali pobegniti, še nikoli v življenju niso imeli toliko opravka s policijo. Nekateri so me prosili, če bi lahko pomagala, da bi se prenehal pritisk tistih policistov, ki so nenehno kršili pravico do osebnega dostojanstva ljudi. "Saj meni je vseeno zaradi mene, ampak hudo mi je zaradi gospe Ane [sostanovake]," je dejal neki gospod iz Slovaške, kar kaže – obratno od prej omenjene nezmožnosti kolektivnega delovanja za pravice – na medsebojno zagovornišvo in solidarnost. "Vsi policisti niso slabi," je dodal omenjeni gospod, kar sem pogosto slišala tudi od drugih informatorjev, "samo nekaj je takih, ki nam grenijo življenje, drugi se obnašajo spoštljivo in zgolj opravljajo svoje delo." O teptanju osebnega dostojanstva je pripovedovala tudi gospa Ana, starejša oseba iz Bosne, ki v Sloveniji živi več kot 20 let in je bila zaposlena v porodnišnici v enem od srednje velikih slovenskih mest. Po osamosvojitvi Slovenije ni pridobila slovenskega državljanstva, zato so jo izbrisali iz Registra stalnega prebivalstva RS.⁴ Takrat je izgubila službo. "Potem je bilo," je dejala gospa Ana, "saj ne vem, ali mi boste verjeli – kot da bi sanjala.

⁴ Več o izbrisu iz Registra stalnega prebivalstva RS glej Dedić, Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn (2003).

Kot da so to le strašne sanje, tako se je vse spremenilo.” Gospa Ana, zdaj uradno begunka, ker je bila njena prošnja za azil pozitivno rešena, se je tisto popoldne, ko sem jo srečala v Azilnem domu, sprehajala po mestu, in ko se je vrnila v dom, je doživela ponižujočo policijsko obravnavo:

Ko sem prišla nazaj s sprehoda, je policist začel kričati name, zakaj sem se vrnila tako pozno in da ne bi smela ostati zunaj toliko časa. Pokazala sem mu dovolilnico. On pa mi jo je izpulil iz rok in jo v besu raztrgal. Zelo me je bilo strah. Nič nisem naredila narobe. Rekla sem mu, da sploh nisem ostala dolgo, pa tudi uro sem pozabila vzeti s seboj. Zoprno pa je spraševati ljudi na ulici, koliko je ura. Kričal je name, kot da sem otrok. Rekla sem mu, naj me vendar razume, saj me pozna, saj ve, da živim tukaj in da spoštujem vsa pravila. Saj vem, da je težko... nam je težko, njim je težko, saj jaz to razumem. Ne bi mu bilo treba raztrgati moje dovolilnice. Zato sem prej jokala, morda ste me videli, ko ste prišli. (Dnevniški zapis, Azilni dom, 23. oktober 2001.)

Kot kaže ta primer, je eden od načinov degradacije beguncev infantilizacija. Tak odnos je vsebovan tudi v hišnem redu, ki dovoljuje izhode iz Azilnega doma do 22. ure zvečer. To pomeni, da se morajo begunci – kot otroci – ne glede na opravke ali družabno življenje, ki bi ga utegnili imeti, vrniti v dom do določene ure. Po drugi strani pa se s konkretnimi otroki ravna kot z odraslimi (več o tem glej Završek, 2001; Zorn, 2003).

Policijsko mučenje in degradacija človeškega dostojanstva se lahko skrivata tudi za policijskim formalizmom, sklicevanjem na hišni red in predpise, kot kaže sledeči odlomek iz intervjuja z Jahirjem, Albancem s Kosova (ki je pobegnil v Slovenijo skupaj s partnerko črnogorskega rodu):

Včeraj, v soboto zjutraj sem prišel domov s tretje izmene. To je nočna izmena. Delal sem 12 ur, od 6. zvečer do 6. zjutraj. Okoli sedmih zjutraj sem se vračal v dom. Bil sem zelo utrujen. Policist na vhodu mi je rekel, da ne morem noter. Naj počakam do osmih. Rekel mi je, da nimam pravice ob tej uri iti gor v sobo in naj se pritožim, komur hočem. Veš, upajmo, da ne, ampak imam občutek, da se bo nekomu nekaj zgodilo ... Potem bo vsa Slovenija zvedela, kaj se dogaja tukaj. Včasih mislim, da bom naredil nekaj, kar ni še nihče naredil ... tako da bo slišala vsa Slovenija. Štiri mesece sva tukaj in dobro vem, da nisva naredila nič, cesar ne bi smela. Če naredim samo eno napako, naj me zaprejo v pravi zapor. Ampak nič nisem storil, spoštljivo se obnašam do vseh. (Dnevniški zapis, Azilni dom, 14. april 2002.)

V tem primeru je bilo sklicevanje policista na hišni red zgolj pretveza za policijsko zatiranje, ki temelji na določeni ideologiji. Policija kot eden od ideoloških aparatov države se pogosto obnaša tako, da normalizira in reproducira rasistično ideologijo, katere bistvena ideja je, da se določene skupine ljudi ne morejo vključiti v obstoječi družbeni red, ker naj bi bile brezupno imune na kontrolo in kulturno prilagoditev, zato morajo večno ostati tuje (Bauman, 1989).

Denimo, Samad, enaindvajsetletni kosovski Albanec iz mešanega zakona (srbsko-albanskega, vendar mu je oče, Albanec, umrl, drugih sorodnikov, ki bi ga zaščitili pred nasiljem paravojaških lokalnih skupin, kot je dejal, pa ni imel), je o izkušnjah s slovensko policijo povedal:

Enkrat ob večerni policijski kontroli sob se je zgodilo, da je policist tako kričal in razbijal po vratih, da sem mislil, da se bodo zrušila. To se je zgodilo zato, ker so bila zaprta in jih nismo mogli odpreti. V vratih ni bilo kljuke. Nismo je našli in na koncu smo vrata odprli s ščipalko za nohte. Takoj smo mu povedali, da vrat ne moremo odpreti, ker nismo našli kljuke, vendar je policist zakričal, da to ni njegov problem in naj takoj odpremo. [...]

Kmalu po tem, ko sem prišel v Ljubljano, zaprosil za azil in se nastanil v tem domu, sva s prijateljem dobila dovolilnici, ki sta nama omogočili izhod iz doma. Policist na vhodu, ki mu moramo vedno pokazati dovolilnice, nama je zabičal: "V mesto ne smeta iti. Dovolilnici sta dobila zato, da se sprehajata tu v okolici." Midva sva vseeno šla v mesto. Ko sva se vrnila, se je policist začel dreti na naju: "Zakaj sta šla v mesto?! Saj sem vama rekel, da ne smeta! Videl sem vaju po kameri, da sta odšla v tisto smer!"

Policisti običajno pregledujejo ljudi ob vstopu v zgradbo. Rečejo ti, da vzameš vse stvari iz žepov, poleg tega te pogosto pretipajo. Enkrat me je policist vprašal: "Koliko denarja imaš pri sebi?" Odgovoril sem mu, da pet tolarjev. Potem jih je hotel videti: "Pokaži." Pet tolarjev pa res ni nič, to bi lahko našel na ulici. Zgodi se tudi, da ob prihodu v stavbo natančno pregledajo prav vse, kar nosimo s sabo gor, na primer hrano. Zadnjič sem bil priča, ko so kolegu iz Bosne odprli skatlice, v katerih so bili hamburgerji, ki jih je kupil v sosednjem McDonaldu. Vse to, kar govorim, lahko ponovim tudi pred policisti. Vse to se res dogaja. Nisem storil nič napačnega ali protizakonitega, zato se nimam česa bati.

Tudi inšpektorji na prvem pogovoru so bili strašno neprijazni. Še nikoli v življenju nisem imel toliko opravka s policijo ali z inšpektorji. Pravzaprav sem pobegnil zaradi nasilja in pritiskov, tu pa sem naletel prav na tisto, od česar sem poskušal pobegniti. Vendar nisem kriminallec. (Posneto pričevanje, Azilni dom, 22. december 2001.)

Sogovorniki so pogosto izrazili prepričanje, da se nekateri policisti tako surovo vedejo do njih, socialne delavke in delavci pa večinoma ne storijo nič, zato ker so kot begunci nezaželeni in bi najraje videli, da bi jih čim več odšlo iz Slovenije (to jim je do neke mere uspevalo, saj so mnogi pribežniki, ko niso mogli več zdržati pritiska zaradi neprestanega nadzora, sumljivosti ter popolne izključenosti iz odločanja o lastnem življenju kar odšli iz Slovenije). Kamil, begunec iz Afrike, je denimo povedal:

Policistom je prav, da ljudje odidejo od tod. Tudi ljudje iz Šiške nas nočejo. Prav tako v drugih krajih, v Vidoncih na primer, nas niso hoteli. (Dnevniški zapis, Azilni dom, 30. oktober 2001.)

Vanesa se je v skupinskem pogovoru o policistih spomnila svoje neprijetne izkušnje:

Mene je eden od policistov kar brcnil v voziček.⁵ Vprašala sem ga, zakaj je to naredil. Odgovoril je, da mi pomaga potiskati voziček. No, ampak to se dela z rokami, ne z nogo. Ob neki drugi priložnosti je rekel, da ne mara tujcev. Po njegovem bi bilo najboljšo, da bi nas še bolj zaprli in poslali nazaj, od koder smo prišli. Vprašala sem ga, zakaj sploh dela tukaj, če ne mara tujcev. Odgovora nisem razumela, rekel je nekaj v slovenščini. (Dnevniški zapis, Azilni dom, 30. oktober 2001.)

Enako ponižujoče obnašanje policistov do ljudi samo zato, ker so begunci, je občutil Samad:

Veš, oni [policisti in druge službe v domu] mislijo, če smo prišli v Slovenijo kot begunci, smo propadli, slabi ljudje. To se vidi iz načina, kako se pogovarjajo z nami. (Dnevniški zapis, 24. marec 2002.)

Neučinkovitost človekovih pravic se kaže v primerih, ko oseba nima drugih pravic kot človekovih pravic in ko ji preostane zgolj to, da je 'splošno', 'golo' človeško bitje – brez poklica, brez državljanstva (ali drugega vključujočega statusa), brez mnenja, brez dejanj, po katerih bi se razlikovala od drugih ljudi in predstavljala sama sebe in svojo individualnost (Arendt, *ibid.*). Tijana, ki govori tekoče štiri jezike, ima elektrotehnično izobrazbo, in čeprav je še zelo mlada, različne delovne izkušnje, se je spominjala, kako ji je že eden od policistov povedal, da njeno znanje, izkušnje in formalna izobrazba v Sloveniji nimajo nobenega pomena in veljavnosti, zato ker je tujka brez državljanstva oziroma zato ker 'pri nas zaposlujemo samo naše ljudi'. To je ena od značilnosti rasistične skupnosti, v kateri so za pripadnike in pripadnice različnih etničnih skupin 'rezervirana' različna delovna mesta in plačila.

Enkrat zvečer, ko je bil policijski nadzor sob in mojega moža ni bilo v sobi, me je policist vprašal: "Kje imaš pa moža?" Povedala sem mu, da dela. "Zakaj pa ti ne delaš? Tu je veliko kafičev in barov, kjer bi lahko delala." Odgovorila sem mu, da na takem mestu ne bi želela delati. Rekla sem mu, da imam svojo stroko, elektrotehnično, in delovne izkušnje. "Imamo mi svoje elektrotehniko," je odgovoril. "Ti tu ne moreš dobiti take službe. Edino v kafiču lahko delaš," je rekel. Počutila sem se še bolj žalostno in brez perspektive ... saj vem, da beguncev nihče noče zaposliti, in sem bila že zelo vesela, ko sem dobila delo v restavraciji, v kuhinji; zdaj nimam več niti upanja, da bo sploh kdaj boljše. (Dnevniški zapis, Azilni dom, 16. april 2002.)

Problem beguncev, da bi se razlikovali pred ogromno in brezimno množico, bi bil v takih razmerah lahko razrešen le s skrajnimi 'rešitvami', kot je denimo slava.

⁵ Vanesa je nekaj časa uporabljala invalidski voziček, ker je pri poskusu pobega iz Centra za tujce padla iz četrtega nadstropja in se močno poškodovala. Vanesa je poskušala pobegniti, ker ji je grozila prisilna vrnitev v Romunijo.

Le slava bi lahko dala odgovor na ponavljajoče se pritožbe beguncev vseh slojev, “da tu nihče ne ve, kdo sem”; in drži, piše Arendt, da so se možnosti slavnega begunca izboljšale prav tako, kot ima pes z imenom več možnosti za preživetje od potepuha, ki je le pes na splošno (Arendt, *ibid.*: 367).

PRIBEŽNIKI KOT SOCIALNA UMAZANIJA

Izraženo sovražstvo in prezir policistov, o čemer pričajo odlomki iz intervjujev in dnevniških zapisov, sta posledica ideologije o odvečnosti beguncev v Sloveniji (in državah Evropske unije). Zakaj so begunci in novi ekonomski emigranti, torej tujci, tako nezaželeni in mnogi vidijo rešitev preprosto v tem, da bi kar ‘izginili’? Problem begunskega vprašanja in vprašanja tujcev brez papirjev v veliki meri izvira iz same organizacije moderne nacionalne države, še posebej iz tistega dela pravnega reda, ki ureja državljanstvo in človekove pravice. V prejšnjem sistemu državljanstvo ni imelo posebnega pomena (razen zunanjepolitičnega, kot potni list), po prehodu v enonacionalno državo pa je začelo pomeniti tako rekoč vse (Jalušič, 2003). Resnično lahko postaneš človek, ki ni golo človeško bitje, šele s pridobitvijo državljanstva, ta pridobitev pa ni mogoča, če nisi socialno in sicer preskrbljen (Jalušič, 2003). Svojevrsten paradoks koncepta državljanstva je v tem, da predstavlja legalizirano diskriminacijo, saj gre za legitimno razlikovanje med državljani in nedržavljanji (Dedič, 2003). Pradoks človekovih pravic pa je v tem, da so pogosto neuresničljive – tudi v državah, katerih ustave temeljijo na njih –, kadarkoli so se pojavili ljudje, ki niso državljani (kot denimo begunci, imigranti) in jih je vladajoči diskurz prepoznal za nezaželene (cf. Arendt, *ibid.*: 373). Vprašanje človekovih pravic in državljanstva je tako povezano v nekakšen začaran krog problemov: socialno, ekonomsko in politično izključenost (cf. Jalušič, *ibid.*). Vprašanje pravne strukture moderne nacionalne države je eden od mogočih vidikov in razlag za odvečnost beguncev in drugih tujcev. Na tem mestu pa nas bo zanimal antropološki vidik. Kakšna je možna antropološka razlaga zavračanja tujcev? Zakaj lahko ljudje, živeči v neki skupnosti, občutijo prihod Tujca kot pretres in vnašanje negotovosti v njihova vsakdanja življenja?

V drugi polovici leta 2000, ko se je v Centru za tujce in Azilnem domu naenkrat pojavilo relativno veliko pribežnikov in pribežnic, so okoliški prebivalci to doživeli kot svojo lastno nesrečo. Eden od stanovalcev je na primer izjavil: “Kvaliteta življenja nam je v tem obdobju tako drastično padla, da se bo moral preseliti dom ali pa se bomo morali preseliti mi.” (V Aleksič, Mladina, 29. 10. 2000) Nekdo drug je dejal:

Naše zelenice so postale javna stranišča. [...] Počutimo se higiensko ogrožene. Prišleki se pod bloki zbirajo v tradicionalnih krogih, sedijo po turško, pečejo klobase in smodijo

balkone. V javnosti se množično preoblačijo in za sabo puščajo toliko smeti, da bi za njihov odvoz potrebovali armado buldožerjev. Zelo radi se na ves glas derejo in muzicirajo pozno v noč. (ibid.)

V istem članku tednika Mladina je novinar zapisal še več izrazito sovražnih izjav okoliških prebivalcev, kot denimo:

Poznam Albance in Cigane – ko jih enkrat dobiš, se jih nikoli ne znebiš! [...] Kot poklicni statistik zelo dobro vem, da obstaja veliko večja verjetnost, da se bo moj otrok nalezal kakšne eksotične bolezni, če se bo gugal na gugalnici, na kateri se je prej zibala kakšna zamorklja! (ibid.)

Zakaj begunce dojemajo kot odvečne, kot oviro v pravilni, pravi (*proper*) organizaciji skupnosti, o njih mislijo in z njimi ravnajo kot z ‘umazanijo’? Zygmund Bauman (1997) in Mary Douglas (1970) odgovarjata na to vprašanje z raziskovanjem družbenih konstrukcij reda, umazanije, onesnaževanja in čistoče. Prisotnost ljudi, ki ‘kvarijo sliko’ idealne – tradicionalistično zamišljene skupnosti, ki ‘ne spadajo zraven’, ki ‘niso od tukaj’ in nasploh motijo občutek harmonije, se povezuje z umazanijo in onesnaževanjem zato, ker pomenijo ‘nered’ v obstoječem redu. Red pomeni običajno, stabilno okolje za izvajanje naših dejanj; svet, v katerem priložnosti niso distribuirane kar na slepo, ampak obstajajo v strogi hierarhiji – v pomenu predvidljivosti: vnaprej vemo, katere zadeve se bodo najverjetneje zgodile, za katere je manj možnosti, da se bodo zgodile, in katere so skoraj nemogoče. Tako okolje razumemo in se nanj zanesemo, ga predvidevamo (Bauman, ibid.).

Kadar stvari niso ‘na svojem mestu’, kamor naj bi ‘po naravi’ spadale, nastane nered. V vsakdanjem življenju se to lahko manifestira kot ‘boj proti umazaniji’, ki je po besedah Mary Douglas splošna značilnost človeških bitij (Douglas, ibid.). Zato ne preseneča, da se tisti lokalni prebivalci, ki zavračajo tujce (ne kot individuum, ampak predvsem kot pripadnike neke skupine), počutijo ‘higiensko ogrožene’. Vsaka kultura ima svoj model čistosti, ki ga hoče obvarovati; ti modeli in vzorci se vsebinsko razlikujejo do kulture do kulture, vsem pa je skupno, da je v njih mogoče prepoznati koncept čistosti kot idealen vzorec človeškega sobivanja (ibid.). Čistost je povezana z vizijo reda, urejenosti – to so razmere, v katerih je vsaka stvar na točno določenem mestu in nikjer drugje (Bauman, ibid.). Bauman je poudaril, da čistosti ni mogoče misliti brez ideje o ‘redu’, z besedami Mary Douglas to pomeni, da je umazanija v bistvu nered. “Absolutna umazanija ne obstaja” (Douglas, ibid.: 12); umazanija je stvar percepcije, poskus njene odstranitve, je poskus organiziranja okolja, ki bi bilo stabilno, predvidljivo in bi ustrezalo predstavi idealne skupnosti (ibid.). Ta red je pravzaprav družbeni red. V moderni družbi je, denimo, kriminal eden od ključnih opomnikov nereda, ki ga povezujejo z umazanijo, odvečnostjo in odpadki (Neocleous, 2000: 86). Mark Neocleous je opozoril (med drugim sklicujoč se na angleška policijska poročila iz obdobja med svetovnima

vojnama), da policija dojema kriminalce in potencialne kriminalce kot 'socialno umazanijo', 'izmečke'. Ni naključje, da se je v angleščini za oznako policista uveljavil slengovski izraz *pig* (v 19. stoletju, torej viktorijanskem obdobju), ki strukturno ustrezno opiše policista. Prašič je pol domača, pol divja žival, ki pospravlja odpadke in ostanke. V tem smislu policisti zasedajo položaj, ki je podoben domačim pujsom: so vmes, med urejeno domačo družbo in divjim kriminalom in od njih se pričakuje, da 'počistijo umazanijo'.⁶ Kriminalce in potencialne kriminalce je treba zato, da bi zagotovili čistost skupnosti, umakniti javnemu pogledu (ibid.: 87). Slovenska oblast se je trudila najti 'primerno lokacijo' za obe ustanovi, Center za tujce in Azilni dom. 'Primerna lokacija' pomeni obrobje mesta, torej tam, kjer ne bi bili na očeh javnosti (Center za tujce so preselili na obrobje Postojne, Azilni dom pa bodo preselili na obrobje Ljubljane, v industrijski predel Viča). Kot kažejo izjave domačinov in pribežnikov, so pribežniki skupina ljudi, ki kvari idealizirano podobo skupnosti. Idealna skupnost je čista skupnost, vendar ne le fizično, ampak tudi socialno: torej očiščena ljudi, ki ne "spadajo zraven".

Konstrukt beguncev kot socialne umazanije je mogoče razbrati tudi iz službenih oblačil socialnih delavcev in delavk v omenjenih ustanovah. Zaposleni večinoma (ne vsi) nosijo bele halje. Ko sem socialnega delavca vprašala, čemu bele halje, mi je odgovoril, da zato, da so kot zaposleni prepoznavni, in zato, da se pri svojem delu ne *umažejo* (dnevniški zapis, marec 2000). Za konstruiranje tujcev in beguncev kot tistih, ki so povezani z umazanijo, je značilna tudi izjava inšpektorice v pogovoru z Almo in njenimi družinskimi člani (iz Bosne in Hercegovine), ko so podali vlogo za azil. Inšpektorica jim je v prvem intervjuju ob sprožitvi azilnega postopka povedala, da azila sicer ne bodo dobili, lahko pa se bodo – v tem času, dokler njihova vloga ne bo uradno negativno razrešena – *umivali*, kolikor bodo želeli (povzeto po posnetem pričevanju 6. aprila 2002).

Zygmund Bauman je poudaril, da če je 'umazanija' element, ki kljubuje prizadevanjem spravljanja sveta v red in je samodejavna, samopremikajoča in samousmerjajoča se umazanija element, ki se upira možnosti uresničevanja teh naporov (urejanja sveta), potem je Tujec prvi epitom (povzetek, izvleček) tega (spodletelega urejanja) (ibid.).

Nič čudnega torej, da so domačini v vseh časih in prostorih, v poblaznelih poskusih separacije, omejevanja, izgonov ali uničenja tujcev primerjali objekte svojih napadov z golaznijo in bakterijami. Tudi ni čudno, da so primerjali pomen svojih dejavnosti s higienskimi postopki; proti 'tujcem' bi se borili s prepričanjem, da branijo zdravje nasproti prinašalcem bolezni. (Bauman, ibid.: 10)

⁶ Mark Neocleous je zapisal, da je značilno, da si policisti umijejo roke, potem ko so se dotikali osumljenca ali njegovih osebnih predmetov. Na splošno policisti ne marajo dolgih las, brad in telesnih *pirsingov*, zato ker pomenijo nečistost, umazanijo, torej nekaj, kar je treba očistiti, kar je v simbolnem policijska naloga (Neocleous, ibid.).

Tujec pride od daleč, pravi Bauman, in tako z drugimi prebivalci ne deli lokalnih predpostavk. V esencialističnem pomenu postane človek, čigar prisotnost povzroči prevpraševanje skoraj vsega, kar se domačinom zdi samoumevno: nekonsistentnosti in arbitrarnosti v strukturi skupnosti privrejo na površje, zato se zdi prihod Tujca kot potres, kaos ali vsaj negotovost (Alfred Schütz v Bauman, *ibid.*). Sploh ni nujno, da bi se tujci v resnici obnašali drugače kot domačini, gre za *produciranje* tujcev, ki so v različnih družbah različni: vsaka družba ustvari svoje tujce, na svoj edinstven način. Ponazoritvena je, denimo, Tamirjeva izkušnja:

Ko sem prvič prišel sem, v Ljubljano, v Azilni dom, so mi dali navodila o obnašanju, kjer je med drugim tudi pisalo, da je treba spoštovati zakon. Take stvari nam govorijo, kot da smo divjaki in tega ne bi vedeli. (Dnevniški zapis 16. aprila 2002.)

Tujci so tista skupina ljudi, ki ne ustreza kognitivni, moralni ali estetski predstavi urejenosti sveta (Douglas, *ibid.*; Bauman, *ibid.*).

STALNA, NIZKO INTENZIVNA VOJNA PROTI PRIBEŽNIKOM IN PRIBEŽNICAM

29. oktobra 2002 je slovenski časnik Delo poročal o regionalni ministrski konferenci o nedovoljenih migracijah in z njimi povezano kriminaliteto z značilnim naslovom članka *Ministri napovedali vojno tihotapcem ljudi* (Hojnik, 29. 10. 2002). Sintagma večne 'vojne proti kriminalu' je značilna militaristična metafora policijske konceptualizacije 'kriminala'. 'Kriminal' je bil vselej ohlapna in izmuzljiva kategorija (Neocleous, 2000): za današnje medijske reprezentacije in policijski diskurz je značilno, da kriminal povezujejo s pribežniki, nelegalnimi prehodi meje, trgovino z belim blagom, drogami, orožjem ipd. Mark Neocleous je v svoji raziskavi, kritični teoriji o policijski moči, ugotovil, da je bil kriminal v zgodovini nastajanja sodobne policije, še posebej od 19. stoletja dalje, vedno odlagališče raznolikih in dvoumnih strahov, zaznamovan s pomembnimi družbenimi in političnimi težnjami nekega obdobja. Način, kako družba misli kriminal, nam govori o strahovih te družbe, še posebej pa o tem, na kakšen način so strahovi, povezani z družbenimi spremembami, negotovostjo in potencialnim neredom, 'preloženi' na 'kriminalce' (*ibid.*). V sociologiji policije je znano, da so pod policijskim režimom tiste skupine ljudi, za katere je značilno, da jim v pomembnih institucijah družbe in države primanjkuje moči. Neka skupina ljudi postane last policije (*police property*) takrat, ko vladajoče elite prepustijo probleme te skupine ljudi policiji (Lee, 1981 v Neocleous, 2000: 81, 82). (Policijski režim učinkuje kot onemogočanje delovanja, kot zatiranje in utišanje teh skupin v javnem prostoru, kot smo že zapisali.)

Danes so 'policijska last' postali pribežniki in izbrisani, policija pa čuvarica fizične državne meje, simbolno pa čuvarica meje državljskih statusov (*cf. ibid.*).

Izključevanje in puščanje individuuma zunaj kategorije državljanov in simbolno umeščanje v kategorijo 'kriminalcev', 'sumljivih' ali 'najrevnejših', je učinkovita 'naprava' za zmanjšanje in zanikanje pravic. Gre za kombinacijo etničnega in razrednega vprašanja: pravzaprav je bistvo rasizma ohranjanje privilegijev neke skupine, ali rečeno z drugimi besedami, rasizma ne moremo misliti povsem ločeno od razrednega vprašanja. Revščina je bila vselej v središču pozornosti policije, kajti revni ljudje naj bi po definiciji z lahkoto zapadli v kriminalne dejavnosti ali nepravilno pridobivali socialnovarstveno pomoč. V povezavi s pribežniki in izbrisanimi je očitna razmejitev med 'dobro' (sprejemljivo, dopustno) revščino in 'slabo' (nesprejemljivo, nepripustljivo) mizerijo (Močnik, 1999: 145). Rastko Močnik je zapisal, da je ta ločnica, ki predstavlja diskriminacijo med 'dobro' in 'slabo' revščino, mračna, 'travmatična' stran meje državljanskega telesa; to je meja, ob kateri prebivajo marginalne skupine: nedržavljeni, nedržavljanke z dovoljenji za bivanje ali brez njih, *sans-papiers*, osebe z neurejenim statusom, 'ilegalci', izbrisani (ibid.).

Sodobni koncept policije, kakršnega poznamo od prve polovice devetnajstega stoletja dalje, je neločljivo povezan s prepoznavanjem in potrebo po zagotavljanju varnosti (*security*) in preprečevanju kriminala (Neocleous, ibid.). Liberalni koncept varnosti (na katerem temeljijo varnostne in policijske študije) je notranje povezan s svobodo in zasebno lastnino, ki ju je treba varovati. Z drugimi besedami, gre za **predpostavko ogroženosti (*insecurity*), ki je v središču liberalnega ali buržuaznega reda, predvsem ogroženosti zasebne lastnine, kar koncept zagotavljanja varnosti globoko povezuje z razrednim vprašanjem.** Podobno je argumentiral tudi Marx, da je varnost ključni koncept razredne družbe, ki jo država zagotavlja s policijsko močjo (Marx, ibid.). Potreba po varnosti ne izhaja zgolj iz varovanja individuumov in njihove lastnine, ampak iz **inherentne ogroženosti sistema zasebne lastnine kot celote.** Da bi razumeli policijo kot dejavnost ustvarjanja družbenega reda (ki je liberalni/buržuazni red), moramo na kratko orisati značilnosti zgodovinskega razvoja policije.

Mark Neocleous prepozna tri stopnje v zgodovinskem razvoju policije. Za prvi dve (ki ju ločuje tridesetletna vojna 1618–48) je značilno, da so takratni teoretiki objekt policije, torej tisto, s čimer naj bi se policija ukvarjala, opredelili kot 'splošno dobro družbe'. Po izvoru je policija prej oblika vladanja (*governing*) kot pa implementacija zakona. Projekt policije je treba razumeti kot konservativni politični projekt, kajti sprva je bil njen cilj vzpostaviti red tam, kjer je nastal nered, in to se je zgodilo ob razpadanju fevdalnega sistema in mestnih držav. Policija je skrbela za družbeni red v zelo širokem pomenu, za ohranitev običajev, obveznosti in moralnosti, ki so bili ogroženi zaradi razpada mestnih držav in krize, ki jo je zadalo reformacijsko gibanje. Zgodovinsko gledano policija ni skrbela zgolj za ohranjanje in reproduciranje veljavnega reda, ampak tudi za njegovo

(so)ustvarjanje: delovanje policije je bilo vselej neločljivo povezano z razrednim vprašanjem in vprašanjem revščine.

Za drugo razvojno stopnjo v zgodovini policije je značilno predvsem zagotavljanje razmer za gladko delovanje trga in trgovine: poceni surovine in poceni delovne sile ter preprečevanje, da bi revni sloji prebivalstva zapadli v kriminal. Foucault je zapisal, da policije niso uvedli le za vzdrževanje reda in miru, niti v pomoč vladajočim v boju z njihovimi sovražniki, temveč za zagotavljanje preskrbe, higiene, zdravja in standardov, za katere so menili, da so obvezni za obrt in trgovino (Foucault, 1991: 109). Policija je (od osemnajstega stoletja dalje) opravljala javne zadolžitve pastoralne oblasti. S tem izrazom je Foucault označil posebno formo oblasti (še vedno gre za biooblast), ki je posvetna, necerkvena oblast, pa vendar je ohranila 'cerkveni' način razmišljanja in delovanja. (To je oblast, ki se žrtvuje, si prizadeva za odrešenje črede, skrbi za skupnost in vsakega individua posebej in skozi vse življenje, povezana je s produkcijo resnice – resnice samega individua, prizadeva si spoznati človekovo notranjost, da bi jo lahko usmerjala itd.) (ibid.: 108)

Šele v tretji razvojni stopnji, ki nastopi konec osemnajstega stoletja, lahko idejo policije razumemo v ozkem pomenu preprečevanja kriminala in nereda, ki temelji na izvajanju zakona in je hkrati tudi sama pod zakonskimi omejitvami z jasno opredeljenimi nalogami in omejeno vlogo. Koncept varnosti (*security*), kot smo že zapisali, je v tretji razvojni stopnji policije, v liberalnih teorijah, neločljivo povezan s svobodo in lastnino. Tako je, denimo, Smith zapisal, da so v končni razvojni stopnji zakoni in oblast institucionalizirali obrambo bogatih pred revnimi ali tistih, ki imajo lastnino, nasproti tistim, ki je nimajo, torej mora biti izoblikovana neka institucija, ki bo izvajala take zakone. Z drugimi besedami, obstajati mora neka institucija, ki bo zagotavljala varnost. Policija je postala konsistentna z liberalnimi načeli kot *tehnika liberalne varnosti* (Smith, ibid.: 43).

Colquhoun, teoretik policije, čigar dela so izšla na prelomu iz 18. v 19. stoletje, piše o povezavi med kriminalom, pomanjkanjem in revščino. Vprašanje tistega časa, ki se kaže v njegovi in teoriji Malthusa in drugih, je bilo, kako zmanjšati stroške občinske podpore in odpraviti prosjačenje (Neocleous, 2000: 52–56; Gallagher, 1987). Skromni in zaslužni revni (tisti, ki zaradi hendikepiranosti, bolezni niso sposobni za pridobitno dejavnost) naj bi prejeli podporo, medtem ko bi bili brezdelni in izprijeni revni prisiljeni delati za svoje preživetje. Preizkus zmožnosti za delo oziroma prisila k delu tistih, ki so zmožni, naj bi bila ena glavnih panog policije. Ločevati so začeli tudi med revščino in pomanjkanjem. Identificirali so 'pravega sovražnika', ki ni bila več revščina, ampak pomanjkanje, brezdelje in moralna izprijenost. Colquhoun je revščino razumel kot stanje vsakega, ki mora delati za preživetje. Zaradi tega je revščina nujna in nepogrešljiva sestavina družbe, brez katere države sploh ne bi mogle obstajati. Revščina je vir bogastva, kajti brez

delo ne bi bilo bogatih niti udobja in koristi za tiste, ki posedujejo bogastvo. Ključ do preprečevanja kriminala je v preprečevanju, da bi revni sloj – to je delavski razred – padel v pomanjkanje in iz pomanjkanja v kriminal in nered. Naloga policije pa je poleg tega, da prisili revne k delu in zagotovi, da bo delavski razred delal, tudi učenje moralnosti (izogibanje zlu in skušnjavam, ki jih ponujajo velika mesta), lojalnosti in ljubezni do domovine. Projekt policije je do danes ostal zagotovitev varnosti – varnosti nečesa, kar naj bi bilo temeljno in stalno ogroženo: to je kapital, sistem zasebne lastnine. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da je policijski projekt natanko varovanje sistema družbene in politične dominacije, vključno z uravnavanjem trga delovne sile (ibid.: 57–60).

RAZREDNO VPRAŠANJE

Današnja policija se ukvarja z današnjim 'najnižjim' slojem, potencialnim, najbolj izkoriščanim delom delavskega razreda, to so begunci in novi ekonomski migranti brez papirjev. Značilno je ločevanje med zaslužnimi, ubogimi, revnimi (begunci) na eni strani in nezaslužnimi, izprijenimi, brez osebnih dokumentov (tujci, ki iščejo delo) na drugi strani, čeprav je njihov začetni položaj enak; eni in drugi prihajajo v Zahodno Evropo nelegalno in oboji v evropskih metropolah iščejo delo. V tem poskusu razločevanja zaslužnih in nezaslužnih je, denimo, nemški časnik *Der Spiegel* izrazil empatijo z ekonomskimi migranti nasploh (*i. e.* zaslužni revni delavski razred), a hkrati prezir do novih imigrantov, ki prihajajo na ozemlje EU brez papirjev in se morajo po fizičnem prihodu čez 'zeleno mejo' prebiti še skozi administrativni zid (schengenski režim odstranjevanja tujcev); upravnik nekega sprejemnega taborišča za tujce in begunce na Lampedusi, italijanskem otoku, je izjavil: "Tudi mi [Italijani] smo bili izseljenci v stiski. A naši očetje so potovali z dokumenti, ti tule pa svoje potne liste vržejo stran, da ne bi nihče zvedel, od kod prihajajo." (*Der Spiegel*, v Delo, 21. 12. 2002) Kot je bil nekdaj delavski razred potencialno kriminalen, zato objekt policijske moči, tako so danes begunci in novi ekonomski migranti sumljivi, potencialno kriminalni in objekt policijskih nalog.⁷

⁷ Razmere, v katerih so živeli in delali pripadniki delavskega razreda, odnos buržuazije in kapitalistov do delavcev ter strukturna neenakost, njena zgodovinska odvisnost ter možnosti izhoda iz ustvarjenih razmer, kot sta o tem pisala Marx in Engels, konceptualno nekoliko spominjajo na današnje 'najnižje' sloje. Karl Marx je v drugi polovici 19. stoletja zapisal, da je bil delavski razred "povsod razglašen za izven zakona, izobčen, postavljen pod '*lois de suspects*' [zakon zoper sumljive osebe]" (Marx, [1867] 1986: 261). Delavski razred je veljal za nezaželenega, odvečnega, sumljivega, moralno izprijenega, bil je popolnoma izključen in hkrati izkoriščen razred: prav izključenost in odvečnost sta omogočili izkoriščanje do skrajnih meja. Pripadniki delavskega razreda so veljali za nezaželene in sumljive zato, ker so bili revni. Revni so bili zaradi nepravilne razdelitve proizvedene vrednosti in popolnoma svobodnega trga delovne sile (kapitalisti resnično niso bili omejeni glede izkoriščanja in izčrpanja delavcev v proizvodnem procesu). Zakoni in sodišča so sprva, v začetnem obdobju nastajanja delavskega razreda (kot politično ozaveščenega razreda), ščitili pohlep kapitalistov po večanju dobička, ne pa delavcev (Engels, [1845] 1948).

Izjave pribežnikov in pribežnic o življenju v Azilnem domu in Centru za tujce, še posebej o izkušnjah s policijo, kažejo konstrukcijo pribežniške izkušnje, ki je vselej že povezana s kriminalom. Odlomki iz intervjujev pokažejo drobne vsakdanje policijske prakse, ki se večinoma vrtijo okoli potencialne kriminalnosti in domnevne moralne izprijenosti beguncev (ki jih policija trenira in vzgaja, kot da bi šlo za živali ali otroke). Khalia, begunka iz porušene romske vasi v Bosni in Hercegovini, je pripovedovala o izkušnjah s policijo v Azilnem domu:

Razumem, da je njihova naloga, da kontrolirajo. Vendar namerno grdo ravnaajo z ljudmi. Vsakič te sprašujejo, 'ali imaš denar, ali imaš drogo, ali imaš to in ono. Enkrat, ko sem se vrnila iz trgovine z vrečko v roki, v kateri sem imela kavo, kruh in cigarete, so me spraševali: "Kaj imaš v vrečki? Ali imaš viski?" Ne vem, ali mislijo, da mi je do tega, da tukaj pijem viski; saj imam komaj za preživetje in cigarete, kakšen viski neki. Tako se obnašajo do tistih, ki jih sovražijo. Ne, pravzaprav sem hotela reči, tako se obnašajo tisti, ki sovražijo. Mislim, da kdor sovraži enega, sovraži vse. Tukaj je delala neka ženska, policistka. Veš, kako je bila prijazna?! To skoraj ni bilo mogoče, tako ljubezniva je bila, kot da ne bi bila policistka. Kadar koli sem šla mimo, me je pozdravila in se mi nasmehnila. Običajno ni niti zahtevala, da ji pokažem dovolilnico, saj me je poznala in je vedela, da smem ven. Drugi pa – kot da so z Marsa padli, kot da še nikoli niso videli pendreka in pištole: nosijo se kot policisti začetniki. (Posneto pričevanje, Azilni dom, 6. januar 2002.)

Dejstvo, da so begunci in novi ekonomski migranti postali 'objekt' policijskih nalog, tudi dokazuje, da je vprašanje novih imigrantov in beguncev razredno vprašanje. Splošno znano je, da so v zahodnem svetu poklicne in ekonomske vloge obložene z etnizacijo, ki je koda za distribucijo prihodka (Wallerstein, [1983] 1999: 78). Policija je ena ključnih institucij, ki prispeva k tej razporeditvi. Ideološko opravičilo za hierarhizacijo delovne sile in neenako distribucijo plačila je rasizem. Na splošno rečeno je rasizem ideologija opravičevanja neenakosti (v svetovnem sistemu in posameznih, teritorialno omejenih družbah, denimo v EU) in socializator skupin v njihove hierarhizirane vloge v ekonomiji. K temu moramo dodati še vprašanje državljanstva, katerega značilnost je poleg vključevanja tudi izključevanje. Državljanstvo kot kompromis – da vključuje nekatere in izključuje druge – je služilo natanko temu, da je pomirilo delavske razrede (v 19. stoletju), najnevarnejše plasti v deželah jedrnih področij, medtem ko je bila in je še danes

Odločitve o zapiranju meja in produciranje diskurza, ki begunce in pribežnike demonizira, so se oblikovale v svetovnih središčih akumulacije kapitala (ki so začela nastajati v dolgem 16. stoletju v Zahodni Evropi). Značilne lastnosti, pripisane nekdanjim in današnjim 'najnižjim slojem, so sumljivost (grožnja javnemu redu in miru ipd.), moralna izprijenost ali oporečnost (zaradi bivanja in delovanja zunaj zakona), odvečnost (zaradi pomanjkanja prostora v svetu, iz katerega bi bila njihova mnenja pomembna). Tako danes kot nekdaj se je izoblikovala specifična oblika 'pomoči', in sicer zapiranje nekdanjih revežev in brezposelnih v *workhouses* in današnjih beguncev v begunske centre in centre za tujce.

velika večina svetovnega prebivalstva izključena iz delitve presežne vrednosti in političnega odločanja. Kajti če bi bili vključeni vsi, prav vsi, se kapital ne bi mogel nenehno akumulirati, ker bi bila presežna vrednost preveč tenko razporejena (Wallestein, 1999b: 23). Zahodni svet je politično strukturo naravnal tako, da imajo imigranti vse manj političnih in socialnih pravic, vsekakor manj kot državljani, ter tako, da se zadovoljijo z najslabše plačanimi deli (ibid.: 52). Strinjamo se z Markom Neocleousom (2000), da so diskusije o kriminalu pogosto komaj zakrite diskusije o razredu, kajti objekt policijskega nadzora lahko postanejo le nekatere, ne katerekoli skupine ljudi. Dejstvo, da so predstave o 'kriminalnem razredu' notranje povezane s predstavami o delavskem razredu, v zadnjem času pa v tej skupini še posebej z novimi imigranti, se kaže v tem, da kriminal, ki ga povzroča kapital (zaradi vse večje akumulacije), ter uničevanje zdravja in življenja ljudi tudi kot posledica pravil schengenskega mejnega režima nista bila nikoli obravnavana z enako mero resnosti kot kriminal nad lastnino. Za kapital veljajo posebne pravice, kot, denimo, prosti pretok čez državne meje. O kriminalu, ki ga povzročajo pripadniki kapitalističnega razreda, lastniki korporacij in tisti, ki imajo največ politične moči ali predstavljajo državo (denimo policija), se običajno sploh ne misli kot o 'pravem' kriminalu (več o tem glej Kanduč, 2003).

Vladajoče elite v javnem diskurzu in kriminologiji⁸ niso konstruirane kot potencialno kriminalne ali kriminalizirane. Lahko bi celo trdili, da institucije prava in kriminalističnega sistema delujejo tako, da prej zakrivajo kriminal vladajočih, kot pa ga razkrivajo, čeprav zahteva večjo ceno, v človeških in finančnih merilih. Denimo, za smrti pribežnikov, ki morajo zaradi diskriminatornega mejnega režima uporabljati 'zeleno mejo' in nekvalitetne, izkoriščevalske in druge storitve, praviloma ni odgovoren nihče oziroma za odgovorne veljajo le tisti, ki so bili neposredno udeleženi pri organiziranju nelegalnega prehoda (to so tihotapci ljudi), ne pa tudi tisti, ki so bili udeleženi posredno, torej vlade, ki so sprejele diskriminatorne zakone.⁹

⁸ Za opis človekovih 'lastnosti', ki lahko privedejo do kriminalnih dejanj ali 'kriminalističnega življenjskega stila', glej Meško, Gorazd (2002), *Osnove preprečevanja kriminalitete*, Visoka varnostno policijska šola, Ljubljana.

⁹ Ta logika zanikanja pravic in opravičevanja izkoriščanja je nekoliko primerljiva v razmerami v devetnajstem stoletju v Angliji, kot sta jih opisovala Marx in Engels. Delovni čas je bil dolg 12 ur, zaposlovali so tudi otroke, varnostne in zdravstvene razmere so bile slabe, odmorov za kosilo ni bilo ali pa so bili zelo kratki itd. Zaradi izkoriščanja do onemoglosti je bilo zdravje delavcev slabo, življenjska doba pa nizka. Tovarnarji, katerih cilj je bil akumulacija kapitala, so opravičevali izkoriščanje otrok, kot denimo: "Občutljivost tkanja zahteva tako nežnost prstov, kakršna se da zagotoviti samo, če pridejo v ranih letih v tovarno." (RIF za 31. 9. 1861, v Marx, [1867] 1986: 268.) Izkoriščanje otrok so opravičevali z zahtevami proizvodnje in z *narodnogospodarskimi koristmi*. Engels je zapisal: "Nič se človeku bolj ne upira kot to, kako se v tem [tovarniškem] poročilu na eni strani na dolgo in široko naštevajo vse bolezni in pokvečenja zaradi prenaprejanja pri delu, na drugi strani pa postavljajo hladni narodnogospodarski računi tovarnarja, ki skuša s številkami dokazati, da bi šel on in vsa Anglija k vragu, če mu ne bi več dovolili narediti vsako leto iz toliko in toliko otrok pohabljenca." (Engels, 1845, 1948: 197)

Če se vrnemo nazaj k zapisanemu značilnemu naslovu časopisnega članka Delove črne kronike (Ministri napovedali vojno tihotapcem ljudi), opazimo premestitev problema iz državnih politik zapiranja meja na plačano nelegalno asistenco prehoda 'zelene meje' (ki je nastala kot stranski produkt diskriminatornih mejnih režimov) torej na 'neprilagojeni' del delavskega razreda: tihotapce in nove imigrante. Napovedane vojne proti tihotapcem ministri ne bodo dobili toliko časa, dokler ne ukinejo obstoječega vizumskega režima, ki neprestano ustvarja potrebo po tihotapcih in jim hkrati omogoča lahko novačenje in izkoriščanje novih strank. Izbrana strategija vladajočih elit, napovedana vojna proti tihotapcem, ima vsaj troje posledic, ki prizadanejo predvsem pribežnike in pribežnice.

Prvič, zaradi vizumskih režimov in sistema 'tretje varne države' so vsi begunci povezani z 'nedovoljenimi migracijami in kriminaliteto', saj so večinoma vsi vstopili v Slovenijo ali na ozemlje EU nelegalno. Nelegalno prehajanje meja povezuje begunce s kriminalom in jih konstruira v 'sumljivi subjekt'. Kriminalistični diskurz pravzaprav konstruira begunce kot subjekt (*i. e.* subjekt policijskega nadzora, sumljivi subjekt *par excellence*). Gre za vpisovanje stigme in ranljivosti v osebo, imenovano ilegalni migrant (Kearney, 1991). Latif, begunec iz Afganistana, je govoril o svoji travmatični izkušnji nelegalnega prehoda državnih mej:

Rad bi imel prave dokumente, tako da bi lahko kamorkoli potoval z letalom, kot človek. Potem ne bi bilo nevarno. Če prečkaš meje ilegalno, moraš prehoditi različne gozdove in neznane predele, in to je lahko zelo, zelo nevarno. Mene je bilo zelo strah ... Tudi sedaj, ko imam kartico begunca in zagledam policista, se za trenutek ustrašim, kot da sem storil kaj narobe. Potem pomislim, "saj je vse v redu. Ne delam nobenega prekrška, tu sem legalno: imam kartico prosilca za azil." Utrujen sem potovati ilegalno. Nikoli več ne bi hotel tako potovati in nikomur ne želim take izkušnje. (Posneto pričevanje stanovalca Azilnega doma, gostilna v Ljubljani, 7. februar 2002.)

¹⁰ Kako lahko torej razumemo, da po eni strani Zahodna Evropa, pa tudi Slovenija, na svojem ozemlju potrebuje tujo, prilagodljivo delovno silo, po drugi strani pa zapirata meje? O teh kontradiktornih, vendar za današnji čas zelo značilnih razmerah je pisal Michael Kearney (1991) v etnografski študiji o meji med Mehiko in Združenimi državami, ki je mesto ilegalnih prehodov mehiških sezonskih ekonomskih migrantov. Kearney natančno opisuje potek teh, lahko bi rekli že utečenih prehodov z ene na drugo stran meje, in ugotavlja, da obmejna policija (*Border Patrol*) v resnici sploh ne preprečuje njihovega vstopa v ZDA, ampak je ta državni organ kvečjemu eden od načinov discipliniranja Mehičanov, da bi na plantažah ali kamorkoli so že namenjeni, trdo delali in se zadovoljili le z zelo nizkimi plačili (Kearney, 1991). Ključno je torej simbolno sporočilo, ki ga dobijo na meji: prestop meje ni njihova pravica, temveč kvečjemu občasn timerivilegiji, ki ga v vsakem hipu lahko tudi izgubijo (če ne bodo dovolj trdo delali, če bodo zahtevali več pravic itd.). Ljudje, ki prihajajo v Slovenijo ali na ozemlje Evropske unije kot novi imigranti, so s pomočjo nacionalnega obsesivnega strahu pred 'tujim' kriminalom in mamili konstruirani v tujce. Michael Kearney nadalje ugotavlja – in to lahko apliciramo tudi na tukajšne razmere –, da je tujec zaželen kot telo, ali bolje rečeno, kot delovna sila, ki je utelešena v neki osebi. Zaželen je za delodajalce in posredno za vse tiste, ki imajo ekonomske ali socialne koristi od te poceni kupljene 'tuje' delovne sile (*ibid.*). Zato tujcu ne pripadajo pravice in prerogative nacionalnega: tujci pogosto ne morejo postati državljani. Negotovost in dvoumnost tujca sta posledica državnega upravljanja, ki obe identiteti – delavca in tujca – vpisuje v enega človeka hkrati (*ibid.*: 61, 62). Tujci so zato negotovi, stigmatizirani in ranljivi. Zato ker njihovo bivanje v neki državi ni legalno, so konstruirani v tako imenovane 'ilegalce', kar je učinkovita podlaga za zanikanje pravic.

Drugič, pri zapiranju meja gre za netransparenten, nelegalen in nepravičen način regulacije delovne sile, kajti begunci in 'ljudje brez papirjev' so poceni in fleksibilna delovna sila.¹⁰ Zaradi ranljivosti (ker nimajo delovnih dovoljenj in ker ne obstaja nobena institucija, ki bi jih zaščitila) so izpostavljeni izkoriščanju in arbitrarnosti delodajalcev. Konstruiranje imigrantov kot nezaželenih vsiljivcev je tudi priročno sredstvo legitimizacije oblasti, kajti oblast želi prikazati, da na ta način skrbi za domače prebivalstvo; brani jih pred konkurenco tuje delovne sile in pri pridobivanju socialnovarstvenih storitev, domnevnimi napetostmi zaradi mešanja etničnih kolektivov ipd.

In tretjič, napovedani način boja proti nedovoljenim migracijam predpostavlja, da so za tihotapljenje odgovorni zgolj tihotapci (ki naj bi to postali zaradi moralne izprijenosti in želje po lahkem, a donosnem zaslužku). To pomeni, da bo problem nedovoljenih migracij izginil, če bo policija razvila učinkovite metode dela, s katerimi ji bo uspelo poloviti vse tihotapce in razbiti tihotapske kriminalne združbe. Problem pribežnikov je v policijskem diskurzu reduciran zgolj na problem fizičnega varovanja meje. V omenjenem časopisnem članku vojne napovedi tihotapcem ljudi je poudarjena uspešna vloga države Slovenije kot aktivne članice v regiji. Uspeh se meri po kvaliteti tehnične opremljenosti policije v lovu na pribežnike in številu ujetih ljudi ter tudi po tem, kako dobro sodeluje slovenska policija s policijami drugih držav regije, torej tistih držav, ki morajo prav tako loviti pribežnike, če želijo članstvo v EU. Novinar je zapisal:

Koalicija v boju proti nedovoljenim migracijam in kriminaliteti, ki jih spremlja, je priznala, da se lahko le s skupnimi močmi postavijo po robu ilegalnim vdorom v Evropsko unijo in zajezijo naval novih migrantov oziroma presekajo tihotapske poti, po katerih poteka trgovina z ljudmi. (Hojnik v Delo, 29. 10. 2002, poudarki J. Z.)

V krajšem programu, ki ga je na ministrski konferenci uprizorila "naša policija", kot je zapisal novinar Dela, so "prikazali tudi lov na bežeče storilce, ki so jih najprej ustavili s stringerjem, napravo za hitro ustavljanje avtomobilov, potem pa so 'ubežnike' zelo hitro polovili" (ibid.). Poleg besedila je bila tudi fotografija, ki prikazuje policista v akciji, "v boju proti ilegalnim migracijam" (ibid.).

Pod sintagmo vojne proti tihotapcem ljudi se skriva odločitev za stalen nizkointenziven boj proti neevropskemu, nezahodnemu svetu, še posebej (potencialnemu) delavskemu razredu s teh področij, *i. e.* perifernih območij svetovnega kapitalističnega sistema.

VIZUMSKI SISTEM IZ PRIBEŽNIŠKE PERSPEKTIVE

Eden od informatorjev, prosilcev za azil, imenovali ga bomo Marko, je podal svoj pogled na sedanja vizumski režim in evropski azilni sistem, v katerem se je znašel tudi sam, ter ju razložil. Po večmesečnem druženju in intenzivnem, a nestrukturiranem pogovarjanju z Markom mi je marca leta 2002 povedal, da ni 'pravi' prosilec za azil, in če bi lahko izbiral, ne bi nikoli zaprosil za azil, vendar druge možnosti, ki bi ga zavarovala pred vrnitvijo v ZR Jugoslavijo, ni imel. Marko

"Ministri napovedali vojno tihotapcem ljudi" v Delo, 29. oktober 2002

je imel med terensko raziskavo v Azilnem domu 24 let in je rojstno mesto v Srbiji zapustil leta 1999, med Natovim bombardiranjem, ko je bil študent prvega letnika na fakulteti. Po odhodu iz Jugoslavije je živel v Švici in Italiji, kjer si je občasno našel delo na črnem trgu. Nekega dne je obiskal srbskega prijatelja v Sloveniji. Ko sta bila na bencinski črpalki, ju je ustavila policija. Marko je bil brez dokumentov, se pravi, da bi ga policija morala zapreti v Center za tujce in vrniti v Srbijo. Marko, ki si

je v treh letih potovanja in življenja na črno, brez papirjev (*i. e.* vstopnih in bivalnih oziroma delovnih vizumov za države EU), nabral dovolj znanja in informacij, da se je znal zaščititi pred ukrepom 'odstranitve tujca', je pred policijo izjavil, da je kosovski Srb, begunec in da je v Slovenijo prišel po politični azil. Pri zahtevi je vztrajal in tako so ga namestili v Azilni dom kot prosilca za azil. V nadaljevanju navajam nekoliko daljši odlomek iz intervjuja z Markom,¹¹ v katerem gre za zgoščen prikaz izkušenj in razumevanja iz perspektive pribežnikov, ki se razlikuje od vednosti vladnega, medijskega, pravnega in drugih diskurzov.

Rad bi ti povedal moje osebno mišljenje o vizumskih sistemih. Od takrat, ko sem dopolnil toliko let, da sem si želel odpotovati iz svoje države, obstaja schengenski režim. Zato ker sem iz Srbije, potrebujem vizum skoraj za vse države. Vize pa kot študent, ki bi

¹¹ Celoten intervju z Markom je dolg sedemnajst strani, druženje z njim je zapisano tudi v več dnevniških zapisih.

želel potovati in nekaj let preživeti v tujini, ne bi nikoli dobil. Nekdaj je bilo možno potovati na običajen način, s potnim listom, brez vizuma.

Vizumski režim otežuje ljudem gibanje in proizvaja državljane druge kategorije. Nekdo lahko sede na vlak ali letalo in potuje kot človek, kdo drug pa tega ne more; imeti mora jamstvo, te in one papirje, čakati mora tri mesece, hoditi na ambasado itd. [Ti režimi] se ne zavedajo, da ko se enkrat človek odloči, da bo odšel, kamor želi ali mora iti, da bo tja tudi prišel – nikakršni vizum in meje mu ne morejo tega prepričati. [Zaradi obstoječega režima se] zgodi samo to, da se bolj namuči. Ti režimi ljudi ne morejo ustaviti. Nekateri se prijavijo kot prosilci za azil samo zato, da bi legalizirali svoje bivanje v državi. Prijavijo se 'na azil', čeprav nimajo nikakršne zveze s tem, niti nikakršne potrebe po takem statusu. Države na ta način same sebi delajo strošek, kajti če se človek prijavi 'na azil', mu morajo plačati hrano, stanovanje, socialno pomoč in drugo. Ena od posledic je tudi povečana mednarodna trgovina z ljudmi oziroma ilegalno prevažanje ljudi čez meje. Države se borijo proti tistim, ki to počnejo, najavljajo nekakšne vojne proti trgovini z ljudmi ipd. Kazni za tiste, ki prevažajo ljudi čez meje, so povišali. Te kazni so zdaj strožje kot za tiste, ki trgujejo z mamili. Torej [mednarodna skupnost in policija] se borita proti [trgovcem z ljudmi], a pravzaprav sta jih prav oni ustvarili. Ti ljudje so posledica njihovega vizumskega sistema. Če ne bi bilo takega sistema, ne bi bilo trgovine z ljudmi v takem obsegu. Na ta način zavajajo običajno ljudstvo, da se borijo proti tihotapskim organizacijam; v resnici so jih sami ustvarili. To pomeni, da se ne borijo z vzroki, ampak s posledicami svojega režima. Ena od posledic je tudi trgovina z 'belim blagom' oziroma dekleti iz vzhodne Evrope. Trgovina z belim blagom se imenuje zato, ker dekleta prodajajo, kot so nekdanje prodajali sužnje. Cena je odvisna od lepote, starosti ...

Nek moj prijatelj [v bistvu sem to jaz, ampak nočem, da napišeš, da sem bil to jaz]¹² je v Milanu videl, kako poteka ta trgovina. Pozna te kroge ljudi; spoznal je nekaj lastnikov striptiz barov in tudi punc iz vzhodne Evrope, celo živel je z eno tri mesece v Budimpešti.

Dekleta iz Moldavije, Ukrajine in Rusije prihajajo v Italijo, Nemčijo in druge zahodne države, da bi tam delale. Zaradi vizumskega režima morajo priti ilegalno. Če pa so tam ilegalno, nimajo nobenih pravic. Niti niso prijavljene v državi, kamor so prišle, niti v njihovih domovinah ne vedo, kam so odšle. Njihovi šefi lahko z njimi počnejo, kar hočejo. Dobesedno postanejo njihova lastnina. Služijo jim, dokler oni hočejo, kasneje, ko si zaželijo spremembe, jih prodajo novim lastnikom, sami pa si kupijo nova dekleta. Prodajajo jih kot na trgu: včasih v drugo državo, zato ker so cene deklet tam višje. Na primer, dekle v srednji Evropi stane 2000 DEM, v Italiji 4000, 5000 DEM, v Španiji 7000 DEM. Toliko mora kupec – to je lastnik striptiz bara ali česa podobnega, plačati tistemu, ki mu pripelje dekle. Ona mora potem delati za tega človeka. Običajno gre za prostitucijo pod masko striptiza. Tako plača ta človek 3000 DEM za punco, ona mu to

¹² Tak način pripovedovanja lahko razumemo kot poskus lastne dekriminalizacije in destigmatizacije.

tem, je zanj čisti zaslužek. Nekaj denarja dobi tudi dekleta, ampak to je odvisno od sreče. Če je šef, njen lastnik pošten – no, pošten ni – recimo, da dela 'profesionalno', bo dobila tretjino denarja. Nekateri res nimajo sreče, pa ne dobijo skoraj nič, samo hrano ... oziroma dobijo, pa jim potem ta denar spet vzamejo.

Ta dekleta [preprodajalci] najdejo po časopisnih oglasih. V oglasih piše, da gre za službo v tujini, dobro plačilo, prijavi se lahko vsak, kdor želi. Potem se prijavijo in tako gre to dalje. Pogosto vedo, da gre za prostitucijo, vendar jim obljubijo, da bodo zaslužile denar, ki ga doma ne bi mogle nikoli. Potem pošiljajo ta denar domov, svojim družinam.

Nekoč v Milanu sem prisostvoval... bilo je v Western Unionu (to je banka, prek katere se pošilja denar v druge države). Pred menoj sta bila v vrsti pred okencem blagajne Maročan in Moldavka. Bilo je očitno, da je ona delala kot prostitutka in da je bil on njen makro. Videl sem, ko je izpolnjevala obrazec za pošiljanje denarja v Moldavijo, 2000 DEM. Ta denar je bil spravljen pri njem. Ona ni imela denarja v svojem žepu, ampak ga je imel on. Videti bi morala, kako je izpolnjevala obrazec, z nekakšno nežnostjo, ker je pošiljala ta denar svoji družini v Moldavijo. Kako je bila pri tem srečna! V Italiji je prodajala svoje telo, da je preživljala družino, kajti v Moldaviji so plače 50 DEM. Poznam veliko ljudi iz Moldavije, vem, kako je tam. Zelo težko je.

Ta punca je imela še srečo, so tudi take, ki nimajo prav nič sreče v tem 'poslovnem odnosu'. Nekateri ne morejo pošiljati denarja družinam – samo v striptiz barih so in ne smejo ven. Samo delajo – služijo denar za šefe. Do deklet se obnašajo kot do živine. Ta 'moj prijatelj' je pomagal mnogim dekletom, da so se izvlekle iz tega kroga. Bilo je nevarno, ampak o tem ne morem govoriti. Na različne načine jim je večkrat pokvaril posel.

No, to je velik mednarodni problem, proti kateremu se na vso moč borijo vse zahodne vlade, ampak tudi to je posledica vizumskega režima. Če ne bi bilo vizumov, bi prostitucija seveda še vedno obstajala, vendar ne bi bilo prisilne prostitucije oziroma bi je bilo veliko manj. Dekleta bi vzela potni list in sama odšla v Anglijo, Belgijo itd. Če bi lahko potovala normalno [legalno], s svojimi potnimi listi, ne bi tako hitro padla v roke preprodajalcem. Trgovina z ljudmi uničuje življenje žensk. Punca, ki jo prodajajo pet let, je uničena, fizično in psihično. Zato mnoge začnejo jemati droge in v kratkem času končajo svoje življenje. Po petih letih postane razvalina, suženj, stroj, nima več ničesar svojega.

Moški iz vzhodne Evrope potujejo drugače kot ženske. V glavnem potujejo sami. Nekateri moški ali cele družine plačajo komu, da jih pripelje čez mejo. Cene so veliko nižje kot na primer za ljudi, ki potujejo na Zahod iz Azije. Cene niso tako visoke, da tega denarja ne bi mogli privarčevati, mnogi pa imajo sorodnike v državah Evropske unije, ki jim pošljejo denar za pot. Stroške za prevoz čez mejo plačajo takoj. Nekateri se prijavijo za azil, nekateri so brez papirjev, nekateri se prijavijo kot družinski člani tistih, ki so že tam itd.

Moskih iz vzhodne Evrope ne prodajajo tako kot žensk. V glavnem opravljajo najtežja fizična dela, v gradbeništvu in podobno. Česa drugega ne dobijo. Ampak to jim ustreza, kajti na Zahodu so plače visoke.

Spet drugače je za ljudi iz Kitajske, Turčije, Indije, Pakistana, Šrilanke in drugih azijskih držav. Na primer, pot za človeka iz Kitajske na Zahod stane 10.000 USD. To pot organizira mafija, posameznik jo mora odplačati. Tudi oni lahko, dokler ne odplačajo zneska, padejo v suženjsko razmerje.

Mafija v Bangladešu ali drugih državah ponuja storitve ilegalnega prehoda meje za visoko ceno, čeprav vedo, da človek nima pri sebi 10.000 dolarjev, s katerimi bi plačal pot. Mafija bo človeku vseeno pomagala, da pride na primer v Nemčijo. To pomeni, da jim je ta človek dolžan 10.000 USD. Organizator mu bo našel posel, običajno v gradbeništvu. Njegovo plačo bo jemal toliko časa, dokler ne bo odplačal dolga. Zgodi se, da mu bo mafijec rekel, da ima 500 DEM plače, namesto 2000 DEM, in tako bo človek delal zanj še dlje. To je neka vrsta suženjstva, samo način je sodoben.

Jaz nisem pravi azilant. Če bi normalno lahko potoval z jugoslovanskim potnim listom, ne bi nikoli zaprosil za azil. Sploh nisem nameraval ostati v Ljubljani tako dolgo. V Slovenijo sem prišel iz Švice, na obisk k dvema prijateljema: grozno sem si ju želel videti in tudi potešiti nostalgijo po domačem kraju. Ljubljana me malo spominja na moj domači kraj. Ostal sem zato, ker me je prijela policija. Znašel sem se tako, da sem zaprosil za azil – sicer bi me dali v oddelek za deportiranje, tega pa nisem hotel. Tako se je zgodilo. Uporabljam institucijo azila po svoje.

Zdaj ti bom pripovedoval o deportacijskem sistemu, kot sem ga imel priložnost spoznati v Švici. Na primer, nekoga ujamejo brez dokumentov. Odpeljejo ga v center za tujce. To je ustanova zaprtega tipa. V tem deportacijskem zaporu je režim blažji kot v kriminalnem zaporu, vendar si zaprt. Sistem je enak kot v centrih za tujce v Sloveniji in drugih zahodnoevropskih državah, vendar lahko trdim, da dobro poznam le švicarskega. V primerjavi s tukajšnjimi deportacijskimi centri oziroma centri za tujce, kakor jih vi imenujete, so tam stavbe boljše opremljene, na primer vsaka soba ima televizijo s kabelsko anteno itd.

Postopek je tak: če ima človek dokumente, na primer potni list, je to super za oddelek, ki odstranjuje. V takem primeru človek ostane v zaporu dva, tri dni, potem ga pospremijo na letalo in mora se vrniti v matično državo. Če nima potnega lista, ima pa kakšen drug dokument, je to za odstranjevanje prav tako super. V tem zaporu mora počakati kakšen mesec, dokler ne preskrbijo potnega lista. [Odstranjevalci] obvestijo veleposlaništvo države, iz katere prihaja ta oseba, in naročijo zanj potni list – ki pa velja samo za eno smer, samo toliko, da ga vrnejo. Koliko časa bo človek čakal v zaporu na potni list, je odvisno od veleposlaništva, lahko je mesec dni, dva. Največji problem za odstranjevalce je, če nimaš pri sebi nobenega dokumenta. Tega nikakor ne marajo. Zelo so nervozni, če ujamejo koga, ki nima pri sebi niti enega dokumenta. Potem obvestijo ustrezno veleposlaništvo samo na podlagi ustne izjave tega človeka o tem, od kod prihaja

in kakšno je njegovo ime. Naloga ambasade je, da pošlje to ime v državo, iz katere ta človek prihaja, in šele nato se lotijo izdelave potnega lista. To traja nekoliko dlje, recimo tri, štiri mesece, lahko pa tudi šest, sedem mesecev. No, tu obstaja način, kako se izogniti odstranitvi. Odstranjevalni zapori imajo časovno omejitev zapiranja. Tam ne moreš ostati deset let. V Švici je najdaljša doba, ki jo oseba lahko preživi v tem zaporu, devet mesecev, v Sloveniji je človek lahko zaprt v centru za tujce šest mesecev itd. Če jim v tem času, torej devetih oziroma šestih mesecih, ne uspe narediti potnega lista, morajo človeka izpustiti. V Švici je to urejeno tako, da takega človeka sprejme socialna služba, ki mu priskrbi namestitev, dokumente in tako lahko ostane v Švici vse življenje. Ko človeka odpustijo iz zapora, ga ne smejo postaviti na ulico in reči na svidenje. Tisti, ki lahko zdrži [v zaporu] devet mesecev, lahko vse življenje ostane v Švici. To najpogosteje prakticirajo Afričani. Tja pridejo brez dokumentov, niti nočejo povedati, iz katere države so. Zaprejo jih v zapor za odstranjevanje, kjer odsedijo devet mesecev. Zanje je to v redu, to sami pravijo, imajo hrano, TV in druge stvari. Po devetih mesecih pridejo ven, dobijo namestitev, dokumente, socialno pomoč in lahko ostanejo v Švici vse življenje. Za švicarje pa je to velik problem. Švicarji od njih ne morejo izvedeti, od kod in kdo so.

Neki moj prijatelj [saj veš, da sem bil to jaz] je bil v tem zaporu za odstranjevanje tri dni in tam je srečal ljudi, ki so bili zaprti že več mesecev in se predstavljali pod lažnimi imeni, ker so želeli ostati v Švici.

Nekateri ne vedo teh stvari. Nekateri vedo, pa nočejo sedeti v zaporu devet mesecev, saj niso storili kriminalnega dejanja. Devet mesecev zapora za nič – to počnejo samo Afričani in Arabci, nihče drug. Devet mesecev je preveč.

Nekateri so pred tem zaprosili za azil, pa so dobili negativne odločbe, zato so se lotili te možnosti. Že za azil so se prijavi pod lažnim imenom. Uradniki so jim morda prav zato izdali negativne odločbe, ker so ugotovili, da so podatki netočni. Oni pa so že prvič dali lažne podatke verjetno prav zato, da jih ob negativni odločbi za azil ne bi izgnali.

Slovenija je tranzitna država in verjetno mnoge migrante spustijo, saj vedo, da ne bodo ostali tu, ampak bodo šli naprej, v države EU. V Švici te ne izpustijo kar tako. Mojega prijatelja [mene] so izpustili, ker je z njimi sklenil poseben dogovor. Spustili so ga že tretji dan. Moj prijatelj se je z njimi dogovoril oziroma jim je obljubil, da ne bo zaprosil za azil, če ga izpustijo. Rekel jim je, da se jim je predstavil pod lažnim imenom in da ga ne bodo nikoli našli [identificirali], zato je boljše, da ga izpustijo takoj, kot pa da bi tam sedel devet mesecev, potem pa bi mu morali priskrbeti stanovanje in socialno pomoč. Lahko bi ostal v zaporu, ne bi zbežal, jim je rekel, ampak naj premislijo, kaj se jim bolj splača. Izpustili so ga in odšel je po svoje.

Če odstranjevalcem uspe odkriti, iz katere države je človek, plačajo ustreznemu veleposlaniku neko vsoto, da naredi potni list na izmišljeno ime. Človek dobi potni list za eno smer z izmišljenim imenom. Potem dajo to osebo na letalo ... Na primer neki Gruzijec je dobil tak potni list in hoteli so ga poslati nazaj v Gruzijo. Preden bi moral

vstopiti v letalo, je začel delati scene, začel se je tepsti s policisti ipd. Če se to zgodi, piloti nočejo vzeti v letala ljudi, ki se tako obnašajo. Nobena letalska družba noče, da bi kdo vznemirjal njihove potnike. Človeka, ki dela scene pred vstopom v letalo, piloti nočejo vzeti, zato ga vrnejo v zapor in poskušajo ponovno čez nekaj dni. Če sploh ne gre, ga pustijo.

Odstranjevalci uporabljajo različne načine, kako spraviti ljudi na letalo. Včasih jih privežejo na invalidski voziček, jim dajo injekcijo za pomiritev in pohodno čelado na glavo.

Ampak veš, kaj ljudje vse počnejo, da jih ne bi poslali nazaj?! Nekateri si režejo žile na letalski stezi, preden bi morali vstopiti v letalo. Nekateri se tepejo s policisti, kričijo ipd. Enkrat je bil smrtni primer. Neki Nigerijec se je poskušal tepsti s policistom in je nerodno padel – udaril se je v glavo in je umrl. Švicarji so to zamolčali. Samo ena zelo majhna vest je bila o tem v časopisu. Mislim, da ni nihče odgovarjal za to.

Žensk je v zaporih za deportacijo zelo malo. Žensk z otroki pa sploh ne zapirajo. Tam ni niti enega otroka v zaporu za odstranjevanje. Njim dajo azil, zelo so občutljivi za otrokove pravice. (Posneto pričevanje s stanovalcem Azilnega doma, gostilna v Ljubljani, 8. marec 2002.)

Begunci in novi imigranti so popotniki *par excellence*, to je ujetniki prehoda sredi najbolj svobodne, odprte, multikulturne, globalne Evrope: ne povedo, od kod prihajajo, niti ne vedo zagotovo, kam so namenjeni, saj jih nobena država, članica EU in njenega obrobja, noče sprejeti na svojem ozemlju. Vladna ministrstva v regiji vidijo rešitev nelegalnih migraciji in trgovine z ljudmi predvsem v še večjem in bolj organiziranem policijskem nadzoru meja. Trdimo lahko, da gre pri tem za učinkovito ohranjanje in naturaliziranje evropske hegemonije, Slovenija se kot simbolna in fizična meja Evropske unije trudi čim bolj pripadati Evropi in ločiti od Balkana (cf. Močnik, 1999: 146).

SKLEP

Vse razprave o begunski problematiki so se vrtele okrog enega samega vprašanja: Kako lahko begunca ponovno deportiramo? Druga svetovna vojna in taborišča niso bila nujen dokaz, da je edini praktični nadomestek neobstoječe domovine internacijsko taborišče. V resnici je bilo to že v tridesetih letih edina "država", ki jo je svet lahko ponudil ljudem brez državljanstva.

Hannah Arendt, Izvori totalitarizma ([1948] 2003: 363)

Največja tragedija pribežnikov ni zgolj v tem, da so izgubili dom in celotno družbeno strukturo, v katero so se rodili in v kateri so si ustvarili svoje mesto v svetu. Ta nesrečna okoliščina izgube doma in celotnega socialnega okolja, pravi

Arendt, je daleč od tega, da bi bila v zgodovini brez predhodnih primerov; v dolgem zgodovinskem spominu so bile prisilne migracije posameznikov ali celih skupin zaradi političnih in ekonomskih razlogov vsakdanji pojav. **Kar je brez precedensa, ni izguba doma, ampak pomanjkanje možnosti, da bi našli novega.** Nenadoma ni (bilo) mesta na svetu, kamor bi migranti lahko odšli brez najstrožjih omejitev, nobene države, kjer bi se lahko integrirali, nobenega ozemlja, kjer bi lahko našli novo skupnost (ibid.: 374). To ni imelo, kakor tudi danes nima, skoraj nič opraviti z materialnim problemom prenaseljenosti; ne gre za problem prostora, ampak politične organizacije modernih nacionalnih držav. To se je v Evropi v primeru beguncev pokazalo že med svetovnjima vojnama, kajti tiste, ki so bili v svojih državah izločeni kot 'izmečki človeštva', kot je zapisala Hannah Arendt, denimo Judi, trockisti, Romi itd., so bili vsepovsod sprejeti kot 'izmečki človeštva'; tisti, ki so veljali za nezaželene v svojih državah, so postali nezaželeni povsod drugje. **Ko so begunci enkrat zapustili domovino, so ostali brez doma, ko so zapustili državo, so ostali brez državljanstva; ko so jim odvzeli človekove pravice, so bili brezpravni, izmeček sveta** (Arendt, ibid.: 345). "Nihče se ni zavedal, da je človeštvo, ki so ga tako dolgo upodabljali kot družino narodov, doseglo stopnjo, na kateri se je vsak, ki so ga vrgli iz teh tesno organiziranih skupnosti, znašel tudi zunaj družine narodov v celoti." (Arendt, ibid.: 374) To pomeni, da zapiranje ljudi brez papirjev iz preventivnih razlogov v zahodnih družbah ni edini (čeprav je že ta dovolj krut) problem sodobnega begunstva in migracij. Stanovalci in stanovalke centrov za tujce lahko zbežijo iz policijskih ustanov (denimo s pomočjo dovolilnice za izhod). Lahko bi zbežali, ampak kam? Povsod bi bili brez političnega statusa, njihovo bivanje bi bilo še naprej in povsod nelegalno: na vsakem koraku bi bili izpostavljeni policijski obravnavi (policija bi jih lahko zopet zaprla ali vrnila v matično državo).

Če povzamemo, najbolj boleča ni izguba posameznih pravic, ampak izguba *pripadanja* organizirani politični skupnosti, torej državi, ki bi bila *pripravljena* in sposobna zagotoviti človekove pravice. Človekove pravice so bile definirane kot 'neodtujljive', ker naj bi bile neodvisne od vsake vlade; **vendar se je izkazalo, da v trenutku, ko človeška bitja nimajo lastne vlade in se lahko sklicujejo zgolj na človekove pravice, ni nobene institucije, ki bi jih hotela zagotavljati** (ibid.: 372). Hannah Arendt enači to izključenost iz pripadanja organizirani politični skupnosti z izgubo najbolj temeljne vseh človekovih pravic, to je pravice do človeškega dostojanstva (ibid.: 297).

Izključevanje poteka tudi na simbolni ravni; denimo, policisti so nekatere pribežnike opozorili, da sobe, v katerih spijo, niso 'njihove sobe'. V tem primeru je soba Azilnega doma predstavljala ne le fizični prostor, kjer ljudje spijo, ampak določeno skupnost, to je slovensko državo in družbo, kjer ni prostora za tujce. O tem je pripovedoval Tamir:

Ko me je enkrat policist na vhodu preiskoval, je naletel na ključ. Vprašal me je, kaj je to. Rekel sem mu, da je to ključ moje sobe. 'Kako tvoje sobe? Ti nimaš tu svoje sobe. Kdo ti je dal ta ključ?' To sprašujejo samo zato, da nas ponižujejo. Saj vem, da to ni moja soba, mislil sem na ključ sobe, v kateri spim. Dala mi ga je socialna delavka, ko sem prišel v dom. (Dnevniški zapis, Azilni dom, 14. april 2002.)

Policijska obravnava pribežnikov (zapiranje, preiskovanje ipd.) ter policijske tehnike degradacije onemogočajo politično subjektivizacijo beguncev in s tem tudi dostop do pravic. Pribežniki se ne morejo samoorganizirati ter kolektivno boriti za svoje pravice (in s tem tudi za definicijo položaja, v katerem so se znašli); nobene možnosti niso imeli, da bi se v javnosti 'slišali' njihovi glasovi. Gre za izgubo prostora v svetu, v katerem bi bila njihova mnenja pomembna in bi njihova dejanja imela posledice, učinek. Beguncem v Azilnem domu (v nasprotju s centri za tujce) ni odvzeta pravica do svobode, ampak pravica do javnega delovanja, ni jim odvzeta pravica, da mislijo, karkoli želijo, ampak pravica do mnenja, ki bi bilo javno relevantno (Arendt, *ibid.*; Jalušič, 2003).

Kako se policisti obnašajo do pribežnikov in pribežnic, ni bilo (vedno) odvisno od tega, kar so storili ali česa niso storili, ampak od tega, kar oni nespremenljivo so: rojeni v 'napačnem' delu sveta, 'napačne' veroizpovedi, 'napačne' barve kože, 'napačnega' političnega prepričanja, 'napačnega' vrednostnega oziroma kulturnega sistema, lastniki 'napačnih' potnih listov itd. "Man is before he [she] acts" je po Baumanu filozofsko bistvo rasizma. Karkoli človek *stori*, ne spremeni tega, kar je (Bauman, 1999: 60).

V dobi pospešene globalizacije je izključevanje, ki ima za kriterij nacionalno pripadnost, poseben paradoks, saj je ena od temeljnih značilnosti globalizacije denacionalizacija državnih ozemelj in s tem povezana relativizacija nacionalnih meja. Ta denacionalizacija teritorijev, ki se po besedah Saskie Sassen večinoma materializira v globalnih mestih, je legitimna za *kapital*; večina vladnih elit in njihovih ekonomskih svetovalcev ji pripisuje pozitivne vrednosti. Povsem nasprotno sta predstavljena učinek in vrednost denacionalizacij, ko gre za ljudi. Na tem področju vladajo antiimigrantsko razpoloženje, varovanje državnih mej, odstranjevanje ljudi, tisto, kar Sassen z eno besedo imenuje renacionalizacija politik. Slovenija sledi globalnim trendom; v tej mejni državi, na zunanjem robu schengenske meje in simbolni samokonstruirani ločnici med Evropo in Balkanom, poteka denacionalizacija (ki je materializirana v prostem pretoku kapitala, poenotenju evropske begunske politike ipd.) ter hkrati renacionalizacija ali boljše reetnizacija ali politizacija etničnega (odvečnost pribežnikov, izključevanje bosanskih beguncev in Romov, fenomen izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva RS ipd.). Pri zadnjem gre za utemeljevanje politike v etničnem in rasnem, v krvi in tleh, v rodu, kar kaže na fašistoidno strukturo (Mastnak, 1995). Fašizem je politizacija etničnega in rodnega (*ibid.*).

LITERATURA

- AGAMBEN, Giorgio (1998): *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford California.
- ARENDT, Hannah ([1948] 2003): *Izvori totalitarizma*. Študentska založba, Ljubljana.
- ARENDT, Hannah, intervju (1996): "Kaj ostane? Ostane materni jezik", V: *Darj Zadnikar* (ur.): *Časopis za kritiko znanosti*, XXIV, 180–81, Študentska založba, Ljubljana.
- ARENDT, Hannah ([1958] 1996): *Vita activa*. Krt, Ljubljana.
- BALIBAR, Etienne, in Immanuel WALLERSTEIN (1991): *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. Verso, UK, USA.
- BALIBAR, Etienne (1994): "Predlogi v zvezi z državljanstvom", V: *Darj Zadnikar* (ur.): *Časopis za kritiko znanosti*, XXII, 172–173, Študentska založba, Ljubljana.
- BAUMAN, Zygmunt (1989): *Modernity and the Holocaust*, Polity Press, UK.
- BAUMAN, Zygmunt (1998): *Globalization. The Human Consequences*, Polity, UK.
- BAUMAN, Zygmunt (1997): *Postmodernity and its Discontents*, Polity Press, UK.
- BERGHT, Silke (2003): "Totalnost mučenja", V tej publikaciji.
- BOHINC, Rado (2002): *Govor ministra dr. Rada Bohinca na regionalni ministrski konferenci*: http://www.mnz.si/si/szj/szj_prikaz_det.php?id_174, 18. 12. 2002.
- CASTLES, Stephen, in Alstair DAVIDSON (2000): *Citizenship and Migration. Globalization and the Politics of Belonging*. Macmillan, London.
- Center za tujce, *Kratka predstavitev* (2001).
- COURTINE-DENAMY, Sylvie (2000): *Three Women in Dark Times: Edith Stein, Hannah Arendt, Simone Weil or Amor fati, amor mundi*, Cornell University Press, Ithaca in London.
- DEDIĆ, Jasminka, Vlasta JALUŠIČ in Jelka ZORN (2003): *Izbrisani. Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- DOUGLAS, Mary ([1966] 1992): *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge, London, New York.
- ENGELS, Friederich ([1845] 1948): *Položaj delavskega razreda v Angliji. Po lastnem opazovanju in avtentičnih virih*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- FONTANA, Andrea, in James H. FREY (1998): *Interviewing*. V: Norman K. Denzin in Ivona S. Lincoln (ur.), *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Sage Publications, London.
- FOUCAULT, Michel ([1975] 1984): *Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora*, DE, Ljubljana.
- FOUCAULT, Michel (1991): *Vednost – oblast – subjekt*, Krt, Ljubljana.
- FOUCAULT, Michel ([1976] 2000): *Zgodovina seksualnosti 1. Volja do znanja*. ŠKUC, Ljubljana.
- GOLDBERG, David Theo (2002): *The Racial State*, Blackwell Publishers, UK.
- Hammersley, Martyn, in Paul Atkinson (1995): *Ethnography. Principles in practice*. Routledge, London, New York.
- HARDT, Michael, Antonio NEGRI (2003): *Imperij*, študentska založba, Ljubljana.
- JALUŠIČ, Vlasta (1996): *Hannah Arendt: Politika kot možnost. Sprema študija v Hannah Arendt, Vita activa*, Krt, Ljubljana.
- JALUŠIČ, Vlasta (2001): *Ksenofobija ali samozaščita? V: Brankica Petković* (ur.), *Skupina za spremljanje nestrpnosti*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- (2000) *Kazenski zakonik z uvodnimi pojasnili Boštjana Penka, Klaudivja Stroliga in stvarnim kazalom dr. Vida Jakulina. Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja*. (Ur.): Marko Polutnik in Alenka Leskovic. Uradni list RS, Ljubljana.
- KEARNEY, Michael (1991): *Borders and boundaries of state and self at the end of empire*. V: *Journal of Historical Sociology* 4 (1), str. 52–74.
- KUZMANIČ, A. Tonči (1999): *Bitja s pol strešice. Slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Mediawatch, OSI, Slovenia.
- (ur.) LIPOVEC ČEBRON, Uršula (2002): *V zoni pribežništva. Antropološke raziskave pribežnikov v Sloveniji, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo*, FF, Ljubljana.
- MARX, Karl, in Friedrich ENGELS ([1856] 1968): *Izbrana dela v petih zvezkih. IV. zvezek*, Cankarjeva založba v Ljubljani.
- MARX, Karl, in Friedrich ENGELS ([1853] 1979): *Izbrana dela v petih zvezkih. I. zvezek*, Cankarjeva založba v Ljubljani.
- MASTNAK, Tomaž (1995): *Zagovor nacionalizma*. V: Darko Štrajn (ur.): *Meje demokracije. Refleksije prehoda v demokracijo*. Liberalna akademija, društvo za proučevanje politične demokracije in liberalizma Ljubljana, str. 133–150.
- MILOHNIČ, Aldo (2001): *Quid pro quo: azil in migracije v državah schengenske periferije*. V: Aldo Milohnič (ur.): *Evropski vratarji*:

- MOČNIK, Rastko (2001): Z veseljem nad kapital. Črno-rdeče anarhistične zastave in Chejev lik na manifestaciji za solidarnost s prebežniki in prebežnicami, kolumna. V: Mladina, 26. februar 2001, Ljubljana, str. 31.
- MOČNIK, Rastko (1999): 3 teorije. Ideologija, nacija, institucija. Založba *cf., Ljubljana.
- NAUDITT, Kristina (2001): Pred vrati Evropske unije: poskus inventure. V: Aldo Milohnić (ur.): Evropski vratarji: migracijske in azilne politike v vzhodni Evropi. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- NEOCLEOUS, Mark (2000): *The Fabrication of Social Order. A Critical Theory of Police Power*, Pluto Press, London.
- OLSON, Joel (2001): A Democratic Problem of the White Citizen. V: *Constellations*, Volume 8, No. 2. Blackwell Publishers, UK.
- PAVČNIK, Marjan, Ada POLAJNAR PAVČNIK, Dragica WEDAM LUKIČ (1997) (ur.): *Temeljne pravice*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- PAJNIK, Mojca, Petra LESJAK-TUŠEK, Marta GREGORČIČ (2001): *Prebežniki, kdo ste?*, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- PERENIČ, Anton (1992): Začasna razveljavitev in omejitev pravic (16. člen). V: *Ustavne določbe o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah*. V: Igor Kavčič (ur.): *Nova ustavna ureditev Slovenije*, zbornik razprav, Pravna fakulteta v Ljubljani in Društvo za ustavno pravo Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.
- Predpisi o tujcih in azilu s komentarjem mag. Slobodana Rakočevića. Uradni list RS, Ljubljana (1999).
- SASSEN, Saskia (1998): *Globalization and Its Discontents*, The New Press, New York.
- SASSEN, Saskia (1999): *Guests and Aliens*, The New York Press, New York.
- SCHMITT, Carl (1994). *Tri razprave*. Knjižna zbirka Krt 90, Ljubljana.
- Sklep Vlade Republike Slovenije, št. 1 264-01/2000-1, seja z dne 18. 1. 2001. V: *Travner* (2002).
- ŠELIH, Alenka (1992): *Prepoved mučenja* (18. člen). V: *Ustavne določbe o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah*. V: Igor Kavčič (ur.): *Nova ustavna ureditev Slovenije*, zbornik razprav, Pravna fakulteta v Ljubljani in Društvo za ustavno pravo Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.
- ŠELIH, Alenka (1992): *Varstvo človekove osebnosti in dostojanstva* (21. člen). V: *Ustavne določbe o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah*. V: Igor Kavčič (ur.): *Nova ustavna ureditev Slovenije*, zbornik razprav, Pravna fakulteta v Ljubljani in Društvo za ustavno pravo Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.
- TODOROVA, Marija (2001): *Imaginarij Balkana*. Vita activa, Inštitut za civilizacijo in kulturo, Ljubljana.
- TRAVNER, Anton (2002): *Slovenska policija v boju zoper ilegalne migracije*. V: *Varnost*, časopis policije, januar 2002, Ljubljana.
- TROPEY, John (2000): *The Invention of Passport. Surveillance, Citizenship and the State*. University Press, Cambridge.
- (1996) *Ustava Republike Slovenije*. IV. spremenjena dopolnjena izdaja. Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.
- VODOPIVEC, Peter (2001): O Evropi, Balkanu in metageografiji. V: Marija Todorova: *Imaginarij Balkana*. Vita Activa, Ljubljana, str. 381-401.
- VREČER, Natalija (1999): *Etnologija, kulturna antropologija in begunske študije: stičišča*. V: Natalija Vrečer (ur.): *Vskadanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji*, Slovensko etnološko društvo, Ljubljana.
- VREČER, Natalija (2001): *Politična konstrukcija azila: Evropska unija in Slovenija*. V: Aleš Droč in Mojca Pajnik (ur.): *Obrazi naše Evrope*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- WALLERSTEIN, Immanuel ([1983] 1999): *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*. Verso, London, New York.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1999): *Utopistike*. Dediščina sociologije, Založba / *cf., Ljubljana.
- www.noborder.org, različni datumi.
- www.statewatch.org, različni datumi.
- Zakon o začasnem zatocišču, Ur. l. RS, številka 20-1139/1997
- Zakon o tujcih, Ur. l. RS, številka 61-2912/99
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o tujcih, Ur. l. RS, številka 87/2002
- ZAVIRŠEK, Darja (2000): *Hendikep kot kulturna travma: Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Založba / *cf., Ljubljana.
- ZAVIRŠEK, Darja (2001): *Lost in Public Care: The Ethnic Rights of the Ethnic Minority Children*. V: Lena Dominelli, Walter Lorenz, Haluk Soydan (ur.): *Beyond Racial Divides. Ethnicities in Social Work Practice*. Ashgate, Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney.
- ZORN, Jelka (2003): *Etnografija vsakdanjega življenja ljudi brez slovenskega državljanstva*. Doktorska disertacija, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.